

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Jean-Paul Sartre: rozbor vybraných dramát a povídek

Tereza Paterová

Plzeň, 2015

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Jean-Paul Sartre: rozbor vybraných dramát a povídek

Tereza Paterová

Vedoucí práce: Mgr. Daniela Blahutková, Ph.D.

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Plzeň, 2015

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím pouze citovaných literárních pramenů a zdrojů v souladu se Studijním a zkušebním řádem Západočeské univerzity v Plzni.

V Plzni, dne

.....

Upřímné poděkování patří paní doktorce Mgr. Daniele Blahutkové, Ph.D. za vstřícné a odborné vedení mé bakalářské práce, které posloužilo k finální podobě.

*"Všechny tyto útěky jsou zastaveny Zdí;
utíkat před existencí znamená pořád existovat.
Existence je plnost, kterou člověk nemůže opustit."*

Jean-Paul Sartre

OBSAH

1. Úvod	7
2. Jean-Paul Sartre: filosof a literát	9
2.1. Sartrův život	9
2.2. Literární činnost	14
3. Existenciální filosofie v pojetí Jean-Paul Sartra	17
3.1. Charakteristika existencialismu	17
3.2. Existencialismus Jean-Paul Sartra: analýza lidského bytí	20
3.3. Pojetí svobody a odpovědnosti	24
3.4. Fenomén úzkosti jako bytostného určení individua	26
4. Sartrův přístup k literatuře	28
5. Rozbor vybraných prozaických a dramatických děl Jean-Paul Sartra	30
5.1. Analýza zvolené literární tvorby	30
5.1.1. "Zed"	31
5.1.2. "Hérostratos"	32
5.1.3. "Intimita"	33
5.1.4. "Mrtví bez pohřbu"	34
5.1.5. "Za zavřenými dveřmi"	35
5.2. Jednotlivec v krajních podmínkách	37
5.3. Úkaz izolace od společnosti	39
5.4. Smysl-nesmysl lidské existence	41
6. Závěr	43
Seznam literatury	45
Cizojazyčné resumé	47

1. ÚVOD

Předkládaná bakalářská práce si stanovila úlohu představit francouzského existencialistu Jean-Paul Sartra ve filosofické a literární rovině a sledovat, jak se Sartrův filozofický existencialismus promítá do jeho literárních textů. Práce vymezí vlastní charakterový rámeček existencialismu a zejména jeho pojetí Sartrem. Pozornost bude věnována významným pojmům, s nimiž Sartre pracuje. Také stručné představení Sartrovy biografie považujeme za nezbytné v zájmu porozumění osobitému myšlení, k němuž byl skrze výchovu nasměrován.

V části věnované Sartrově existenciální filozofii bude představeno jeho pojetí lidského bytí, následně svobody a odpovědnosti. Zároveň bude poukázáno na fenomén úzkosti, který měl v Sartrově filozofii své pevné místo. V bakalářské práci bude zohledněn Sartrův politický aktivismus a jeho snahy propojit svůj existencialismus s marxistickou filosofií.

V návaznosti na představení Sartrovy filozofie věnujeme pozornost jeho pojetí literatury obecně. Zhodnotíme obraz Sartra-spisovatele, jak o něm vypovídá dostupná sekundární literatura. Pozornost bude zaměřena na Sartrovo vnímání literatury jako prostředku pro sebevyjádření - kdo jej přivedl k písemnictví jako takovému, jakým způsobem k psaní přistupoval, a co bylo záměrem Sartrovy role spisovatele.

Jean-Paul Sartre za svůj život publikoval množství děl, a to nejen filozofických; shodně okusil dráhu dramatika, povídkáře i romanopisce. A právě druhá část práce bude věnována analýze zvolených kratších próz a dramát - povídek *Zed'*, *Hérostratos*, *Intimita* a dramát - *Mrtví bez pohřbu* a *Za zavřenými dveřmi* (*S vyloučením veřejnosti*).

Na jednotlivých dílech bude sledováno, jak jsou koncipovány Sartrovy literární postavy, jak vnímají své bytí, do jakých situací jsou autorem zasazovány. Cílem pak bude ukázat, jak se Sartrova filosofická orientace promítá do charakteru témat, ale i výstavby próz a dramát. S výběrem próz a dramát souvisí i záměr sledovat zvláště několik motivů, a to chování jednotlivce v mezních situacích, v izolaci od společenského dění, emoční vnitřní pochod hrdinů jako reakce na přítomnost a pojetí smyslu lidské existence jednotlivými hrdiny Sartrových děl.

Výběr analyzovaných děl vychází z přesvědčení, že právě na nich se dá zřetelně ukázat vztah mezi Sartrovým filozofickým existencialismem a jeho literární tvorbou, k čemuž nám poslouží

sekundární literatura, jež jednotlivá díla analyzuje, a zároveň se zaměřuje na výchozí motivy existencialismu.

Téma bakalářské práce bylo zvoleno na základě autorčina zaujetí Sartrovým životním smýšlením a jeho převodem nekonvenčních myšlenek do ojedinělé tvorby.

Nadšení a zaujetí Sartrem-filosofem nepochybně nezůstalo jen u autorky. Nepřehlédnutelné dílo, jež ztvárnil, lapilo celou řadu následovníků, a výrazně ovlivnilo mínění mnoha lidí na různých kontinentech. Nelze mu tedy odepřít význačné místo ve filozofické tradici 20. století, kterou usilovně zaujímal, a jež mu poskytla prostor pro zhmotnění své duševní hloubky.

2. JEAN-PAUL SARTRE: FILOZOF A LITERÁT

2.1. Sartrův život

Jean-Paul Sartre, francouzský filosof, esejista, dramatik, literární kritik, angažovaný politik a významný představitel filosofického směru existencialismu, na poli intelektuálním oceňovaným i obávaným. A to nejen v rodné Francii, jeho jméno překročilo v poválečné době hranice Evropy a poté do anglosaského světa. Narodil se roku 1905 v Paříži, kde vyrůstal v měšťanském prostředí intelektuálů. Již ve velmi brzkém věku se začaly utvářet činitele, které měly moc nad budoucím formováním jeho života. Zásadní a první okolností počátku jeho spisovalské činnosti, byla předčasná smrt otce, Jeana-Baptista Sartra, inženýra a důstojníka u námořního loďstva.

Nepřítomnost otce mu bránila získat mnoho zkušeností a skutečné poznání, avšak otcova místo zastoupil jeho dědeček, který v něm vyvolal skutečnou náklonnost k literatuře. Otcovu smrt si vysvětloval několika argumenty. Jak například uvádí v knize *Slova (Les Mots)*. "*Nepřestávám se vytvářet; jsem dárcem i dar. Kdyby žil můj otec, poznal bych práva i povinnosti; je mrtev, a tak o nich nevím; nemám žádná práva, protože jsem zahrnován láskou; nemám žádné povinnosti, protože dávám z lásky.*"¹ Následně se zčásti z finančních důvodů přestěhoval se svou matkou, Anne-Marie, pocházející z rodu Schweitzerů z Alsaska, k prarodičům do Meudonu, kde malý Sartre vyrůstal v polokatolickém a poloprotestantském prostředí.

V osmi letech si usmyslel stát se pravým spisovatelem, kdy v té době ho s literaturou již pojil velmi důvěrný vztah. Charles Schweitzer, dědeček malého Sartra, svého vnuka vyučoval doma a velmi se z této skutečnosti těšil, vnímal to jako nebyvalou náklonnost osudu. Současně v něm mladý Jean-Paul našel částečnou oporu. Ovšem právě přísné a rezolutní vedení dědečkovy ruky připravilo Sartra o dětské radovánky a odloučení od prostých dětí a jejich naivních her. Jak ve své autobiografii poznamenává. "*Všechny rysy dítěte, opotřebované, setřené, pokořené, zatlačované do kouta nebo přecházené mlčením, zůstaly i padesátníkovi. Většinou se tísní ve stínu a čekají.*"² Z babiččina chování naopak cítil rozrušení a postrádal obdiv, takový postoj jej urážel, neboť si tím vysvětloval posměch i dědečkovi. Později se matka opět provdala za ředitele loděnic a přestěhovaly se do La Rochelle, přičemž tato skutečnost Sartre podnítila k prvotnímu hlubšímu uvažování:

¹ SARTRE, Jean-Paul. *Slova*, str. 18

² SARTRE, Jean-Paul. *Slova*, str. 122-123

*"Tato událost, pocity lživosti prostředí a neautentičnosti vlastní osobnosti posílily v něm sklon k introvertnímu pozorování a sebeanalýze."*³

V patnácti letech začal studovat na Gymnáziu Jindřicha IV. v Paříži. V letech 1924-1928 navštěvoval prestižní École Normale Supérieure, přičemž zájmovou oblastí se mu stala literatura a filosofie. Zároveň se díky touze pro co možná největší úroveň vzdělání opíral o poslech filosofických přednášek na Sorbonně, kde se spřátelil s několika pozdějšími francouzskými mysliteli.⁴ Po ukončení studia na pařížské École, poznal svou dlouholetou životní partnerku a duchovního spřízněnce, Simone de Beauvoir.⁵

Po dobu deseti let vyučoval filosofii a literaturu na lyceích a zároveň poznával nové země po Evropě a Blízkém východě. Po studiích působil u meteorologického sboru v rámci své vojenské služby, po níž byl jmenován středoškolským profesorem filozofie v Le Havru, následně v Paříži. Svě místo získal jako spisovatel a redaktor. Význačným pro Sartrovu filosofickou reflexi se stalo akademické období prožité v Berlíně mezi lety 1932-1934 a následně ve Freiburgu, jež se střetlo s Husserlovou a Heideggerovou fenomenologií a zároveň posloužilo jako výchozí bod pro několik budoucích pojednání.

Koncem třicátých let se Sartre potýká s psychickou krizí a děsí se vidiny podlehnutí svým záchvatům šílenství. V průběhu druhé světové války roku 1939 i přes obtíže se zrakem narukoval do armády a nedlouho po invazi zajat. O rok později byl Němci propuštěn, a mohl se tak stát čelním pracovníkem francouzského hnutí odporu Résistance.⁶ Aktuálně se však ve Francii pochybuje o Sartrově participaci v hnutí odporu podložené knihou Gilberta Josepha *Sladká okupace*. Na dobré reputaci Sartrova válečného života nepomohla ani kniha Biancy Lamblinové *Paměti zneužitě dívky* vydaná roku 1993 či posmrtné uveřejnění korespondence Sartra a Beauvoir *Válečného deníku* pocházející od samotné Simone de Beauvoir.⁷

³ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 225

⁴ Paul Nizan, Emmanuel Mounier

⁵ Francouzská spisovatelka, žijící v letech 1908-1986, proslulá především filosofickým dílem *Druhé pohlaví* o určení společenské role žen, již vymezuje tím, kdo je "druhý"; významnou se stala také osobitým svobodomyšlným způsobem života a jejím přispěním k emancipačním snahám žen. Vnímání Sartra ve spojitosti s ženským pohlavím se pokusil podat vysvětlení Lévy v knize *Sartrovo století*, kde poukazuje na jakési pouto mezi ním a jinými ženami v existenciálním smyslu. Ve druhé části práce bude motiv sexuality zaujímat své postavení v Sartrově díle podobnou vahou.

⁶ Francouzské hnutí odporu za druhé světové války proti německé okupaci a kolaborativní francouzské vládě

⁷ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 53

Konec války prožil v Paříži, kde se věnoval filosofickému a literárnímu konání. V souvislosti s hnutím odporu a svými přáteli Merleau Pontym a Simone de Beauvoir založil a aktivně přispíval svými myšlenkami a komentáři o politických událostech do revue *Les Temps Modernes* (Moderní doba).⁸

Padesátá léta přinesla významnou změnu. Poválečné období je zastíněno kooperací s francouzskou komunistickou stranou, z filosofického hlediska se již Sartre neodmyslitelně stával váženým představitelem francouzského existencialismu, což věrně dokazují jeho díla, která slavila velké úspěchy. V souvislosti se sympatizováním ke komunistické straně a marxistické filosofii se pokusil založit vlastní politickou stranu, vidinou mu bylo dosažení alžírské nezávislosti. Zúčastnil se komunistického Světového mírového kongresu, kde se vymezil vůči francouzské koloniální válce v Alžírsku a intervenci Sovětů při národním povstání v Maďarsku. Roku 1960 pak proběhlo setkání Sartra a Beauvoir s Fidelem Castrem.⁹

Roku 1968 se aktivně účastnil pařížského jara¹⁰ a později se na krátkou dobu uchýlil k maoistickému radikalismu, dokonce ve značné kontroverzi ospravedlňoval palestinský terorismus. Československo Sartre navštívil v červnu 1954; v listopadu 1963 přednášel na Karlově univerzitě a naposledy v listopadu 1968. Se Sartrovým existencialismem se Československo seznámilo těsně po osvobození díky překladům *Cest svobody*. Zpočátku byl chápán negativně jako představitel zdůrazňující krajní subjektivitu. Kulturně-politická společnost šedesátých let Sartra naopak přijímala značně bádavě, ovšem jeho zcela kladnému přijetí neprospěla například předmluva kritika *Andrého Wurmsera* k českému vydání Sartrových drama.¹¹

Za svůj život Sartre napsal mnoho děl. Ve svých počátcích byl úspěšnější s filosofickými publikacemi, například: *Imaginace* (1936), *Transcendence Ega* (1939) nebo *Nástin teorie emocí* (1939). Uznávaným spisovatelem se stává po vydání románu *Nevolnost* z roku 1938, který vzbudil neobyčejnou pozornost. Rovněž úspěšná se stala sbírka povídek *Zed'*, vydaná roku 1939. V průběhu německé okupace vydal dvě ze svých vrcholných děl, divadelní hru *Mouchy* a rozsáhlé filosofické dílo *Bytí a nicota* z roku 1943. Jeho dramatické hry vyvolávaly ve společensky smýšlející okupované Francii zvláště velké ohlasy veřejnosti.

⁸ CORETH, E. (ed.) *Filosofie 20. století*, str. 53

⁹ NÜNNING, Ansgar (ed.) *Lexikon teorie literatury a kultury*, str. 696

¹⁰ Označení pro občanské nepokoje a hnutí roku 1968, které postupně zasáhly celou francouzskou společnost

¹¹ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 250 - 251

Nejvýznamnější poválečné dílo z roku 1960, *Kritika dialektického rozumu*, způsobilo veřejné pozdvižení, jelikož se v ní Sartre přiznává ke svému obratu k marxismu. Tato náhlá změna byla zdůrazněna další knihou – *Marxismus a existencialismus*. Ve své podstatě veškerá díla, která po válce vydal, slavila úspěchy. Ať se jednalo o slavnou přednášku *Existencialismus je humanismus* či třísvazkový román *Cesty svobody*.¹²

Význačnou etapou Sartrova života bylo úsilí propojit svůj existencialismus s marxistickou filosofií, jež započalo od poloviny 40. let. Návaznost na marxistický problém odcizení člověka potvrdila celý Sartrův myšlenkový systém, tedy fascinace tím, co závisí na jeho marxistickém chápání svobody, permanentně se realizujícího člověka.¹³

V rámci marxistického učení bylo Sartrovou snahou stvrdit principy subjektivistického existencialismu k cílené změně společnosti. Zároveň však marxismus káral a vyžadoval jeho doplnění existencialismem. K uvedenému propojení však bylo zapotřebí kritiky dogmatické podoby dané filosofie a zejména otázky materialismu, jež vnímal jako mýtus a zároveň překážku "*vidět v člověku svobodnou bytost*." Daná filosofie je povinna interpretovat lidskou transcendenci, tedy způsobilost ocitnout se nad daným společenským řádem. Východiskem musí být člověk ve své existenci, nikoli dogmatická dialektika. Sartre staví na projektu kritické dialektiky a pojmu totalizace, kdy proklamuje problém bytí současně s problémem vědění. Filozofie se tak nedefinuje totalitou, jakoukoli uceleností, je to ustavičný vývoj syntetizování. Je to proces sdružování minulého s přítomným, směřujícím k budoucímu a určujícím vývoj bytí samého.¹⁴

Dle Sartra je nevyhnutelné navrátit se k prvotnímu podnětu marxismu. "*Marxismus v sobě musí znovu odhalit myšlenku člověka "definovaného" svými projekty, tedy i marxistická filosofie musí podle Sartra stát na existenci, jež je schopna transcendovat k možnostem, jakkoli jsou všechny její projekty situované.*"¹⁵

¹² FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 231-245

¹³ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 112

¹⁴ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 112-113

¹⁵ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 114

Roku 1964 mu byla udělena Nobelova cena za literaturu, on se však ocenění svévolně vzdal pro úctu k sobě samému s vysvětlením, že nedopustí, aby se z něj stal státní objekt. Sartrův nesouhlas proti válce USA s Vietnamem se projevil v podpoře květnového povstání, roku 1968 v Paříži, kde podpořil studenty v jejich revoluční činnosti. Po záchvatu roku 1973 začala Sartre výrazně ovládat slepota a jeho entuziasmus uvažuje. Pět let před smrtí přišel o zrak nadobro. Ke konci života již slepý Sartre upravoval mnoho ze svého radikalismu a vzdal se například svých sympatií k SSSR. Přestal úplně vycházet ven a radost mu činila jen hudba. K vážným zrakovým obtížím se přidaly i další zdravotními a problémy, které byly příčinou úmrtí 15. dubna 1980 ve svých 74 letech, kdy jeho život dočista vyhasl. Je pochován na hřbitově *Montparnasse* spolu se svou partnerkou de Beauvoir. Roku 1979 bylo ještě vydáno dílo *Velká morálka*, souhrn rozhovorů, které sám formuloval jako poslední dílo. Rozhovory pak byly zveřejněny roku 1980 a knižně vydány pod názvem *Naděje teď* a jako většina Sartrových děl vyvovaly neméně ostré diskuse.¹⁶ Důraz na lidskou individualitu, závažnost svobody a odpovědnosti však i po smrti Sartra nadále setrvává v přesvědčení existencialistů.

Jean-Paul Sartre do manželského svazku nikdy nevstoupil, přestože měl za svého života několik milenek. Celoživotní družkou mu byla zmíněná Simone de Beauvoir, s níž si po celou dobu žití vykal a jež se přičinila k vydání několika Sartrových děl. *"Byla to ona, kdo v mnoha nepříjemných polemikách proti Sartrovi stála na jeho straně, obhajovala a vysvětlovala jeho postoje."*¹⁷ Blízké přátelství ho pojilo s francouzským spisovatelem Albertem Camusem, který se za existencialistu sám nepokládal, zřetelně je však se směrem spojován.¹⁸

¹⁶ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 74-81

¹⁷ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 81

¹⁸ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 255

2.2. Literární činnost

Přes své prudké politické tíhnutí Sartre nikdy nepřestal inklinovat k literatuře a k ní spjaté filosofii. Po dobu svého života psal díla čistě filosofická, stejně tak nefilosofická. Nedá se však popřít účast jeho filosofických myšlenek v celé literární tvorbě, neboť převážná část děl odráží jeho existencialistický pohled.

Již v časných deseti letech napsal své první literární dílo. V osmnácti letech se pak uvedl svými prvotinami esejí, a to *L'ange du morbide (Anděl morbidity)* a sérií *Légende de la verité (Legenda o pravdě)*.¹⁹

Prvotní literární tvorbu zahájil románem *La Nausée (Nevolnost, 1938)* a krátkými prózami vydanými pod názvem *Le mur (Zed', 1939)*. Společným jmenovatelem jím jsou osobití hrdinové téměř nezajímající se o okolní svět, strádající pod tíhou vznětlivého zoufalství a současně dychtící po bezesmyslné volnosti.²⁰

Pod vlivem Husserla - a především Heideggera začal pracovat na svém existencialismu jako analýze "bytí pro sebe sama" ve vztahu k "bytí o sobě". Ve 30. letech prováděl fenomenologické analýzy pojmů "představa" a "pocit", jež se později dovršily v jeho hlavním díle *L'être et le néant (Bytí a nicota, 1943)* s podtitulem *Pokus o fenomenologickou ontologii*. Kniha odkrývá rozbor komplexů vnímání nespokojenosti. Rokem 1943 započala slibná spisovatelská éra, kdy se pustil do psaní několika prozaických i dramatických děl. Úspěšná próza byla završena neúplnou románovou tetralogií *Les Chemins de la liberté (Cesty k svobodě, 1945-1949)*. Zde došlo k určité změně v pojetí individua, v Cestách svobody se sebeanalyzující já mění v jednotlivce zavázaného ostatním a historické realitě. V této době se stal autorem revue *Les Temps modernes* a následujících patnáct let věnoval především publicistice a dramatu.²¹

Pro svá dramata použil označení "literatura-mučednictví", jež je směřovaná bytostem "čekajícím na válku a smrt". Autoři *Dějiny francouzské literatury* se domnívají, že se existencialistická problematika v Sartrových dramatech vykazuje mnohem zřetelněji a důvěrněji než v próze, stává se východiskem pro rozvíjení existenciálních námětů. Dramatické dílo vyvstává jako jeden z elementů Sartrovy filozofie a etiky. V divadelní hře *Les Mouches (Mouchy, 1943)* odraz svobody znázornil ve vícero spletených filozofických úrovních.

¹⁹ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 53

²⁰ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 231-232

²¹ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 226-228

Aktovkou *Huis-clos* (*Za zavřenými dveřmi*, 1944, český překlad S vyloučením veřejnosti) prezentoval své individualistické filosofické přesvědčení: "*Peklo jsou ti druzí*". Následující hry usilovaly o nalezení vlídnějšího putování ve vztahu lidského vědomí a času. Toto pojetí nejvíce vystihuje hra *Morts sans sépulture*, 1946 (*Mrtví bez pohřbu, s podtitulm Nepochovaní*), kde zamýšlí nad principem zachování se v "mezní situaci" v roli mučence. V této hře se opět promítl motiv "odcizení" ("alienace"), mezní situace a prvně využitě téma "sporu morálky a praxe". Hra *Les Mains sales* (*Špinavé ruce*, 1948) nechala mimo tradiční dějový rámec nahlédnout autorových představ o komunistech a o politických vztazích. Nejobsáhlejší z dramát, *Ňábel a pánbůh*, je pojata čistě ateisticky, člověk je svou vírou a svobodou odsouzen sám k sobě.²²

Sartrovův mnohosvazkový soubor *Situations* (*Situace*) si zvolil jako místo ke znázornění svých soudů ke společenským, literárním a politickým problémům ve značně jízlivém. Jednu ze svých úspěšných polemických esejí o literatuře pojmenoval otázkou *Qu'est-ce que la littérature?* (*Co je literatura?*, 1947). Obhajuje zde myšlenku politicky angažované literatury - věřil, že literatura může být měnitelem společnosti.²³

Sartrova snaha o sloučení existencialismu s marxismem vyžadovala kritiku dogmatické podoby marxismu, především ve výkladu materialismu. Přítomnost materialismu v marxismu považuje za mýtus, který překáží shledat v člověku svobodnou bytost. Východisko Sartre vidí v člověku představující existenci, nikoli stavět na dogmatické dialektice. Na těchto vyhraněných názorech opírá druhý velký spis *Critique de la raison dialectique* (*Kritika dialektického rozumu*, 1960).²⁴

Svou autobiografií nazvanou *Les Mots* (*Slova*), na níž pracoval od roku 1954, která svou finální podobu získala až s rokem vydání 1964, chtěl postihnout období počátku své vášně k literatuře. Memoárové dílo je pohledem do jeho dětských let, strávených v domě prarodičů, a Sartre se zde současně obrací ke kritice sebe samého. Ve *Slovech* Sartre ukazuje poslání a postavení světového spisovatele. Na pravou míru uvádí roli, kterou v tomto období přisoudil literatuře.²⁵ "*Klidně jsem se domníval, že jsem stvořen ke psaní. Protože jsem potřeboval ospravedlnit svou existenci, učinil jsem z literatury absolutno. Trvalo to třicet let, než jsem se této myšlenky zbavil.*"²⁶ Dochází k rozhodnutí, že literatuře se věnovat nepřestane.

²² FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 235-246

²³ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 226

²⁴ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 112-113.

²⁵ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 49-50

²⁶ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 50

Sartre ve své autobiografii uvádí, že přestože literatura není schopná kohokoli spasit ani odůvodnit, je produktem člověka, jenž se v odraží a skrze ní na sebe pohlíží.²⁷

Ve známé stati *Existencialismus je humanismus* jsou pak předloženy Sartrovy myšlenkové pohnutky, vymezuje zde individualistickou podobu existencialismu, podává důkaz, že jeho filosofie není prvotně nihilismus. Zároveň se v knize pojímá v ateistickém pohledu.²⁸

²⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Slova*, str. 122

²⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 101-102

3. EXISTENCIÁLNÍ FILOSOFIE V POJETÍ JEAN-PAUL SARTRA

3.1. Charakteristika existencialismu

Pro vymezení existencialistické filosofie Sartrovým postojem bude zpočátku vhodné uvést principy samotného směru, který nám poskytne konzistentní pevninu pro reflektování Sartrova individualismu. Nevěnuji se však komplexní charakteristice směru, jelikož to nepovažuji za bezpodmínečně nutné v rámci záměru této práce.

Samotný existencialistický postoj byl ovlivněn již z dob o mnoho dávných, a to především díky F. M. Dostojevskému²⁹, jeho přístupem antropocentrického antropologa zabývajícího se člověkem jako individuem.³⁰

Směr navazuje na některé myšlenky dánského filozofa *Sørena Kierkegaarda*, jež je považován za průkopníka této filosofie existence, německého nihilisty *Friedricha Nietzscheho* a německých fenomenologů *Edmunda Husserla* a *Martina Heideggera*. Existencialistická filosofie se rozvíjela především v Německu a ve Francii, přičemž dalšími mysliteli, kteří se zasadili o věhlas směru a výrazně se ve filosofii angažovali, za ně jmenujme *Karla Jasperse*, *Gabriela Marcela*, *Henriho Bergsona*, *Alberta Camuse*, *Maurice Merleau-Pontyho* a také Sartrovu životní partnerku *Simone de Beauvoirovou*.³¹ Avšak Jean-Paul Sartre byl tím, kdo byl pokládán za hlavního tvůrce existencialistického myšlení ve Francii.

Existencialismus chápeme jako výrazný filosofický směr 20. století, sdružující francouzské a německé myslitele a jehož příčinu vzniku způsobil souhrn událostí vlivem první světové války, kdy se člověk stal pouhým elementem politických a myšlenkových aspektů.³²

Směru se dostalo věhlasné odezvy zejména v poválečné době, kdy se rozpínal do ostatních evropských zemí mimo Francii a jistý dojem zanechal také ve Spojených státech.³³

²⁹ Fjodor Michaljovič Dostojevskij – významný ruský literát a představitel ruského realismu

³⁰ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*, str. 23

³¹ STARK, Stanislav. *Filosofie 18.-20. století*, str. 57-66

³² FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 217

³³ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 29

Dějiny francouzské literatury uvádí, že francouzský existencialismus se zrodil jako odezva části francouzské inteligence životními poměry v "moderní" kapitalistické společnosti zatíženou technikou a také z reakce na historické události jako nástup fašistického hnutí, válka či okupace.³⁴

Přesvědčení a teorie existencialistů se nejednou různily, a to s ohledem na charakter doby, společným východiskem jim však byla subjektivita individua, svoboda člověka a odpovědnost za své činy.³⁵

Existencialistický přístup se vyznačuje situací, kdy jednotlivec prosazuje sám sebe. Antičtí myslitelé, u kterých se projevila témata, o nichž můžeme v dnešní době hovořit ve spojení s existencialismem, považují strukturu světa za všeobecně poznatelnou. Současní existencialisté naopak pojmají objektivitu světa jako nejistou ideu. Člověk se hrozí univerza a tato nicotná empirie je bytostným atributem lidské existence.³⁶

Charakteristická myšlenka filosofů lidské existence nabyla prožíváním autentického života z hloubi svého já, z vlastní individuality, jež se sama sobě odkrývá v ponurém a bezvýznamném universu. Vše, co čestný člověk může při určování vlastního hodnotového systému učinit, je spolehnout se sám na sebe ve vytyčení si významů, pro něž žít. Tak jsou lidské bytosti definitivně "*odsouzeny ke svobodě*", řečeno slavnými slovy Sartra.³⁷

Subjektivita se také promítá do výchozích otázek smyslu života s vědomím jeho absurdity a pocitů odcizení. Na základě těchto otázek vyvstává problém smrti a případné sebevraždy jako možného východiska nesmyslnosti žití. Pocity odcizení vystupují vůči světu a také vzhledem k druhým lidem. Atribut odcizení může mít za následek příznaky netečnosti, apatie či samotné zášti. Rovněž láska je uchopena jako lidské ztroskotání, jelikož je s naším protějškem jednáno jako s vlastním objektem.³⁸

Rainer Thurnher zdůrazňuje, že existenciální myšlení nezkoumá přednostně bytí, dějiny či jazyk, ale jejím záměrem je poznávat strukturu existence. Představitelé existencialismu vnímali toto stanovisko za něco nového a ničícího tradovaný systém filosofických disciplín, a jen potvrdili skutečnost, že se "filosofie existence" nikdy nechápala jako dílčí disciplína.³⁹

³⁴ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 217

³⁵ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*, str. 26-28

³⁶ BRAMANN, J. K. *Sartre: Existentialism and the Modern World*. [online]. [cit. 2015-02-25]. Dostupné z <http://faculty.frostburg.edu/phil/forum/Existentialism.htm>

³⁷ Tamtéž

³⁸ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*, str. 35-45

³⁹ THURNHER, R. at al. *Filosofie 19. a 20. století*, str. 223

Filosofie existence míří do samého těžiště jednotlivce, každému jde o individuální, subjektivní bytí, o Já, zároveň jej však nevyděluje ze společnosti, člověk je vždy chápán v odpovídajícím postavení, v němž je v kontaktu se světem a ostatními lidmi. Filosofie existence, je tak vázána na existenci člověka ve své individualitě. Je to každému vlastní subjektivita, svobodná existence, v níž tvořím sám sebe. Ohniskem zájmu se všem existencialistům stalo bádání existenciálních situací. Existence je schopna odhalit odpovědi neurčitosti lidského bytí.⁴⁰

Existencialismus je obvykle spojován s ateistickým postojem, k němuž se řadí i Sartre, on sám však, v existencialismu rozlišuje dvě orientační skupiny. Do křesťanské zařadil Karla Jaspersa nebo Gabriela Marcela, do ateistického sebe samého a Martina Heideggera.⁴¹

Jerzy Kossak vymezuje znaky existencialismu, z nichž nepochybně klíčovým se stává premisa, jíž cituje samotného Sartra: *existence předchází esenci*. Člověk v první řadě existuje, jakousi podobou se konstruuje a tím formuje sám sebe k vytyčeným záměrům. Nutnou podmínkou se tak stává vlastní existence. Další rysy směru například vymezuje analýzou konkrétní existence lidského jedince, zkoumání existencialismu jako "série neohrazených a nepředvídaných aktů vědomí", analýza jednotlivce v rámci společnosti, nikoli izolovaným ve svém vlastním bytí. Dle Kossaka v existencialismu není možná pouze jediná pravda, pravdou je subjektivita a tedy pravd je více než velké množství. Sartrův předpoklad *existence předchází esenci* je určen pouze člověku, neboť jen člověk existuje prostřednictvím svého projektu. "*Člověk je nedefinovatelný, není ničím, než čím se sám udělá.*"⁴³

Jedinec však musí čelit stěžejním pocitům nesmyslnosti, úzkosti, opuštěnosti, beznaděje ve vztahu s absurdním světem a svou svobodu legalizuje v konvenční adaptaci. *Wolfgang Janke* poznamenává, že současný způsob myšlení pobízí nahlížet na existencialismus s jistým pohrdáním jako na "*heroický pesimismus a tragicismus, jako na filosofii úzkosti a metafyziku ztroskotání, jako na absolutizaci konečnosti, přepětí subjektivismu a vzpouru vzdorné svobody a konečně jako na moderní magii a gnózi.*"⁴⁴

⁴⁰ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 28

⁴¹ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 101

⁴² KOSSAK, Jerzy. *Existencialismus ve filozofii a literatuře*, str. 39-41

⁴³ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*, str. 107

⁴⁴ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*, str. 7

Vladimír Papoušek ve své knize *Existencialisté* poukazuje na odlišnost pojetí směru jednotlivými spisovateli. Jen malá skupina těch, kteří směr vnímali v autentické, skutečné závažnosti se k němu vědomě přihlásila, naproti tomu mnozí z těch, kteří jej přijali za vlastní, se s ním ve skutečné podobě jen těžko ztotožnili.⁴⁵

Můžeme tedy směr uchopit jako filosofování, jež rezolutně podněcuje ke skutečnému existování. Filozofové se zabývali tématy absurdity, nicoty, úzkosti, vrženosti do světa, mezní situací, lidskou autenticitou. Člověk je konfrontován se svou odpovědností v postavení svobodného bytí. Zmítá se v pocitech neklidu, bázně, úzkosti, zdeptaný na těle i na duchu, podnícených existenční absurditou s vidinou rozsudku smrti. Existencialisté rozptylují dým všednosti, který ovívá jsooucnost a odhalují záležitost smyslu lidského bytí, který však odlišně vyvstává z názorů interpretů.

Autorka díla *Existoval existencialismus?* Jana Novozámská shrnuje: "*Existencialismus není vyhraněným filosofickým směrem či školou, ale spíše filosofickým proudem, který specifickým způsobem tlumočil situaci své doby. Dá se říci, že je jakýmsi "tónem" vypovědi o lidských problémech, o postavení člověka ve světě, o smyslu života, o svobodě člověka a hodnotě jeho volby.*"⁴⁶

3.2. Existencialismus Jean-Paul Sartra: analýza lidského bytí

Jak již bylo zmíněno výše, Jean-Paul Sartre je představitelem francouzského existencialismu. S existencialisty ho spojuje využívání tzv. *existenciální metody*, vycházející z prožité empirie. Tato metoda je výsledkem reakce na tradiční klasickou filosofii, snahou metody je vycházet z konkrétní existence jako přímého objektu, bez čehokoli jiného.⁴⁷

Sartrův existencialistický postoj je úzce spjat s ateismem. Sartre vnímá existenci Boha jako zásadně neslučitelnou s existencí svobodného, samovytvářejícího se člověka. Sartre vymezuje existencialismus ateistický, do něhož mimo sebe řadí také Martina Heideggera a Alberta Camuse. V opozici k ateismu stojí existencialismus teistický neboli religiózní, s nímž Sartre spojuje Karla Jasperse a Gabriela Marcela. Důležitým rysem ateistického existencialismu je dle Sartra skutečnost, že člověk je zcela svobodný. Až v momentě popření Boha člověk přebírá životní zodpovědnost za

⁴⁵ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté*, str. 7

⁴⁶ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 10

⁴⁷ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 27

vlastní život. V případě existence Boha by již svoboda neměla co realizovat, jelikož vykonavatelem by byl Bůh.⁴⁸

Člověk dle Sartra dychtí po jakémisi vtělení se do role Boha, avšak nemůže. Bůh pak vyvstává jako neuskutečnitelný klam, nicméně nepozbývající smyslu, kdy představuje ideál, po němž člověk prahne. Podnětem bylo Sartrovy nietzscheovské tvrzení "Bůh je mrtev" a Dostojevské tvrzení "*Kdyby nebylo Boha, vše by bylo dovoleno.*" Prostá bezvýslednost lidského činu je Sartrem pojmenována jako "neužitečná vášeň", jež je interpretována ve snaze splynout s Bohem. Tato "neužitečná vášeň" je principem lidské snahy o sloučení já a ne-já.⁴⁹

Člověk se tedy ve světě nachází sám bez přítomnosti Boha. "*I kdyby Bůh existoval, nic by se nezměnilo (...). Je třeba, aby člověk našel sebe sama a přesvědčil se, že nic ho nemůže zachránit před ním samým, ani platný důkaz existence Boží.*"⁵⁰

Východiskem pro Sartrovy názory se stala osobní empirická existence, jejíž problematice se věnuje i v románu *Nevolnost*. Pocity hnusu a bezútěšné absurdity se hrdiny románu zmocňují ve vztahu ke světu a k sobě samému.⁵¹

Sartre učinil výrok, který byl následně považován za výchozí myšlenku existencialismu: *existence předchází esenci*. Tento výrok primárně definuje člověka odlišně od věcí. Člověk je dle něj v první řadě existujícím člověkem a vytváří sebe sama. Jedinec nejprve existuje a následně vytváří sebe sama prostřednictvím voleb, jež činí. Člověk je takový, jaký sebe chce a jaký se vytváří existencí, a bude tím, kým si určil, že bude. Sartre jako zástupce ateistického existencialismu prohlašuje, že existuje alespoň jedna bytost, která existuje před jakýmkoli vymezením, a tou bytostí je člověk.⁵²

Pojetí vědomí se stalo středobodem a výchozím problémem Sartrovy filosofie. Jak uvádí *Miroslav Petříček*, Sartre přejímá Husserlovu základní myšlenku intencionality, které však dává nový význam. Vědomí vymezuje jako něco, co se vždy k něčemu konkrétnímu orientuje. Vědomí však věci nepohlcuje, mezi vědomí a věcí zůstává rozdíl. Vědomí je "u věcí" a "s věcmi". "*A říkáme-li, že věci se ukazují vědomí, znamená to, že vědomí a svět jsou zároveň.*"⁵³

⁴⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 101-102

⁴⁹ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 101

⁵⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad. 2004, str. 56

⁵¹ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 227

⁵² PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 101-103

⁵³ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 105

Vědomí se tedy současně "rozpíná" k věcem, avšak nikdy je nemůže postihnout, "pozřít", učinit svým obsahem. Z toho vyplývá, že vědomí je zcela čiré, transparentní: "*není nic než tento ustavičný pohyb ven ze sebe.*" Intencionální vědomí se tedy stále k něčemu ubírá a vždy také mizí z dohledu sobě. Nepřetržitě se nacházím ve světě, avšak nikdy v sobě. Podle Sartra jsme původně vně ve světě, mezi věcmi a s druhými.⁵⁴

Vědomí se tedy současně "rozpíná" k věcem, avšak nikdy je nemůže postihnout, "pozřít", učinit svým obsahem. Z toho vyplývá, že vědomí je zcela čiré, transparentní: "*není nic než tento ustavičný pohyb ven ze sebe.*" Intencionální vědomí se tedy stále k něčemu ubírá a vždy také mizí z dohledu sobě. Nepřetržitě se nacházím ve světě, avšak nikdy v sobě. Podle Sartra jsme původně vně ve světě, mezi věcmi a s druhými.⁵⁵

Problematiku existence Sartre rozpracoval také v rozsáhlém filosofickém díle *Bytí a nicota*. Zde se velmi podrobně zabývá problémem bytí vědomí. Definuje kognitivní vědomí jako existující před tím, než jej reflektujeme, "*vědomí nemůže být závislé na reflexi, musí reflexi předcházet.*"⁵⁶ Toto bytí vědomí, o němž je ale zároveň nezbytné mít jistou informaci, Sartre nazývá *transreflexivním*. *Transreflexivní vědomí* představuje vědomí, které je stále vědomím vědomí, tedy "*každé vědomí, které klade nějaký předmět, je současně vědomím sebe sama.*"⁵⁴ Vědomí člověka se ukazuje jako bytí ve dvou formách, vědomí jako vědomí něčeho existuje současně s bytím věcí, které se od sebe principiálně liší. Tyto formy označuje termíny *bytí pro sebe* a *bytí v sobě*, kterým věnuje svou ontologii. Tyto termíny měly již svou modifikovanou historii u Kanta, Hegel či Marxe.⁵⁷

Bytí v sobě, překládáno také jako *bytí o sobě* (*Être en soi*), neboli bytí věcí na sebe váže zřejmou existenci, jež je stanovena jeho esencí. Vědomí tedy musí existovat před tím, než jej reflektujeme. Bytí je sebou, bytí tělesnosti bez vědomí. Jedná se o neprůhledné, ve své podstatě zbytečné bytí, vyplněné čistě sebou samým. Jediné, co o něm můžeme říci je, že *jest*.⁵⁸ *Bytí o sobě* se tedy jeví jako pasivní, nehybné a mrtvé. Je tím, co existuje samostatně bez člověka. Toto bytí nemůže být objektem zkoumání, neboť nám nedává žádnou informaci o existenci lidí ve světě.⁵⁹

⁵⁴ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 105

⁵⁵ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 108

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 228

⁵⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 108

⁵⁹ STARK, Stanislav. *Filosofie 18.-20. století: vybrané kapitoly*, str. 63

Naproti tomu *bytí pro sebe* (*Être pour soi*) je podoba vědomé a svobodné existence, kterému se Sartre ve svém díle věnuje nejvíce a je pro něj mnohem důležitější. Existence, tedy *bytí pro sebe* cíleně zamýšlí nad svými úmysly. *Bytí pro sebe* je protikladná podoba bytí k *bytí v sobě*, kdy je vědomí vždy vědomím něčeho jiného než bytí vědomí a vědomí se tak stává *nicotou* (*Néant*). Na základě tohoto stavu nicoty se tak do vědomí dostává negace – zápornost. Což značí přítomnost negativy za předpokladu, že je přítomna i lidská existence.⁶⁰

Teprve *bytí pro sebe* o *sobě* tedy ví, ví o tom, čím je sebou samým. Toto vědomí vlastní existence a zároveň i své konečnosti je současně tvořeno ve vztahu k *nicotě*. V této souvislosti Stanislav Stark uvádí, že se tak filosofie bytí stává analýzou lidské existence, "*analýzou bytí pro sebe jako vědomí zahrnujícího v sobě možnost a skutečnost lidské existence, ale také jejího popření, tj. nicoty, nebytí.*"⁶¹

Sartre k tomuto jevu vědomí, jež je soustavným úkazem popírání, uvádí: "*Bytí, skrze které vstupuje do světa nicota, je takové bytí, jemuž jde v jeho bytí o nicotu jeho bytí: bytí, jímž přichází na svět nicota, musí být svou vlastní nicotou.*"⁶²

Miroslav Petříček *bytí existence* shrnuje tvrzením, že "*vědomí je neustálým pohybem negování.*"⁶³

Mezi uvedenými mody bytí je tak zásadní rozdíl. Zatímco *bytí člověka* se přímo vztahuje k realitě, je neustále v pohybu, *bytí věci* je *bytí bez dění a času* – bez důvodu. *Bytí v sobě* je uzavřené, nemá vědomí sebe ani ničeho jiného. *Bytí pro sebe* je *bytím člověka určeného vědomím sebe sama*, je pro člověka tím, čím se vidí sám. S *bytím pro sebe* vstupuje do světa *nicota*, protože vědomí se musí vždy k něčemu vztahovat, jelikož jako intencionalita nemá obsah.

Se sartrovým přesvědčením rovněž souvisí analýza *časovosti*, o níž přemítal ve smyslu *bytostného určení pobytu* po vzoru Heideggerovu *pobytu – Dasein*.⁶⁴ Svou existenci chápeme jako stále přítomnou minulost, uvažujeme-li o pohybu od sebe k čemukoli, jež je nutno následně provést. Tato úvaha značí, že můj pobyt je vždy již "*za tím, čím jsem se dosud učinil, neboť všechno hotové vzápětí překonávám (existence je transcendence).*"⁶⁵

⁶⁰ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 108-110

⁶¹ STARK, Stanislav. *Filosofie 18.-20. století: vybrané kapitoly*, str. 64

⁶² PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 109

⁶³ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 110

⁶⁴ BLECHA, Ivan. *Fenomenologie a existencialismus*, str. 29

⁶⁵ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 111

Můj pohyb neustále směřuje v negování sebe samého jako hotového, z minulosti k budoucnosti. *Miroslav Petříček* k tomu poznamenává, že také význam mé minulosti závisí v tomto pojetí čistě na "mě", ne na nějaké danosti. A teprve ve smrti se stávám čímsi hotovým, svou podstatou. Ovšem snaha stát se bytím pro sebe v sobě, to jest býtí bohem, směřuje k nemožnému, a jedince tím v konečném důsledku staví do pozice *marného usilování*.⁶⁶

Tato zmíněná analýza bytí, k níž Sartre dospěje prostřednictvím analýzy lidského bytí ve světě, vede dle Jany Novozámské kromě dovršení struktury "já" také k neomezenému počtu prvků ve vztahu mezi mnou a druhými. Nejasnost tohoto spojení je šifrou k Sartrovu pojetí lidské svobody. Je tedy zjevná přítomnost i jiných subjektů chápajících nás samé jako objekty. Vedle *bytí pro-sebe* vystupuje ještě *bytí pro-druhého*, jehož jsme si vědomi v různé míře a v mnohých zkušenostech, např. lásky, hněvu, studu a hnusu. Sartre však mezi "já" a "druhým" staví zeď, kterou zdůvodnil výrokem "*Peklo, to jsou druzí*". Člověk neustále touží vidět sebe samého jako něco objektivního, něco, co je tím, čím je, avšak pouhá reflexe nestačí. A to je důvod toho, proč na sebe člověk touží pohlížet okem druhého. Tato touha je však neuskutečnitelná, neboť "*Nikdy však nemohu uchopit druhého jako subjekt mé subjektivity*." Každému je tak určeno zacházet se svým životem dle svého rozhodnutí, určit si vlastní podstatu sebe samého.⁶⁷

3.3. Pojetí svobody a zodpovědnosti

Sartrova filosofie je protkána fenoménem *svobody*, k pojmu bytí, respektive vědomí neoddělitelně přiléhá, proto je nezbytné se o ní zmínit.

Svobodu Sartre pojímá jako "*stálou možnost vymanit se z příčinných řad, které tvoří bytí*",⁶⁸ jako prostředek k uskutečnění sebe samého a zároveň nevyhnutelného, k čemuž jsem odsouzen. Tento čin umožňující svobodu je definován jako "angažování". Lidská existence je tak na stejné úrovni s jeho svobodou, jež se domáhá opět jen svobody, což z ní činí nanejvýš absurdní.⁶⁹

⁶⁶ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 111-112

⁶⁷ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 106-107

⁶⁸ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 228

⁶⁹ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 28

Svoboda je chápána ve způsobnosti vlastního jednání, vědomí svobody se domáhá odpovědnosti za vlastní bytí bez ohledu na jakákoli možná ospravedlnění, jelikož vše proběhlo na základě mých učiněných rozhodnutí. Sartre svůj postoj definuje slovy: "*Jsme sami bez omluvy. Právě to mám na mysli, když říkám, že člověk je odsouzen ke svobodě.*"⁷⁰

Svoboda je evidentní, jsme-li *vrženi* do světa, začne se projevovat zodpovědnost člověka za vlastní činy, a to i přes skutečnosti, že člověk se sám nestvořil.⁷¹

Člověk sám se tedy jeví jako svoboda, je mu uděleno volit, chce-li či nechce. Nemožnost nevolit se jeví jako nevyhnutelné omezení. Člověk je odsouzen volit, je mu však zapovězeno nevolit. Svoboda je neotřesitelný fakt, který musíme přijmout, podobně jako tělesnost, smrt, práce, pohlaví, apod. Moderní člověk je bytost, jež musí realizovat absolutní zodpovědnost (*responsabilité absolue*). Wolfgang Janke uvádí absurdnost situace poukázáním na případ války – i zde Sartre předvádí lidskou bytost jako původce dění, ačkoli ji osobně nevyvolal. Toto stanovisko reflektuje způsobem: "*Co se mně přihází, přihází se mně skrze mne.*" Za vše, co mi zkříží cestu, přebírám zodpovědnost jen já, jakkoli se k dané situaci postavím. Tento přístup však nemůže být ovládaný hodnotami, například rodinou nebo ctí. "*Hodnoty jsou výsledkem mé volby.*"⁷²

Sartrovo pojetí svobody se tak plně prokazuje v jeho absolutním subjektivismu a krajním individualismu, jež jedince stylizuje do všemocného boha. Toto stanovisko Sartre využívá u několika hrdinů svých děl.⁷³

V opačném případě se jedinec vymaněním svobody stává "nepravdivým" a "neupřímným" (*la mauvaise foi*), jenž je sveden vlastním racionálním smýšlením. Čin společně se svobodou tvoří pouto k uskutečnění oné esence, která má vystupovat ze subjektivity. *Svoboda* upozorňuje na to, aby se člověk nechápal jako cosi neměnného, ale jako objekt procesu.⁷⁴

Jak již bylo uvedeno tvrzením *existence předchází esenci*, jsem jen tím, čím se rozhodnu být, z čehož zároveň vyplývá důsledek *zodpovědnosti* za učiněnou podobu sebe samého. "Já" je následek volby, při níž vyvstává totální odpovědnost za podobu sebe samého. Člověk je zodpovědný za svou existenci a zároveň s tím i za vlastní učiněnou volbu. Existencialismus se tak staví do pozice vymahatele zodpovědnosti, s níž se zároveň vlastní volba mísí s volbou pro jiné "*volbou sebe volím všechny.*"⁷⁵

⁷⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*, str. 24

⁷¹ Tamtéž

⁷² JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*, str. 131-132

⁷³ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 228

⁷⁴ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 228-229

⁷⁵ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*, str. 103

Člověk v nekončícím procesu *angažování* pociťuje ve světě osamělost, za níž je odpovědný, a to bez možnosti této situaci uniknout. V jistém smyslu rozhodují dokonce o svém narození, neboť v žádném případě není přípustné zřeknout se vlastní odpovědnosti. Odpovědným se stávám i za touhu uniknout před onou odpovědností.⁷⁶

Člověk je tak nucen k volbě mezi mnoha aspekty vlastní existence. Budoucnost je tím, co určuje lidskou existenci a náš "projekt" k ní vždy směřuje. A neexistuje nikdo jiný, kdo za nás určí a uskuteční onu volbu. Jak říká Sartre: "*Člověk je svoboda.*"⁷⁷

Sartre rozumí "druhým" nebezpečí, které mě chce přeměnit ve věc, z čeho vyplývá, že jeden z nás musí být věc, a tedy nikdy nemůžu dospět k vytouženému setkání plné vzájemného porozumění v lidské pustotě.⁷⁸

V kontrastu k tomuto postoji, druhé i přes svou výsadní individualitu potřebujeme, a to ve smyslu sebepoznání, které je možné získat jen skrze druhé. Sartre existenciální subjektivitu shledává ve spojení s karteziánskou, a z ní také vychází. Podmínkou bytí se člověku v *cogitu* stává zároveň kromě sebepoznání také poznání všech ostatních. Ostatní jsou ti, od kterých získávám pravdu - je v mém rozsudku, co jsem Já a co jsou druzí. Tento stav Sartre popisuje termínem *intersubjektivita*.⁷⁹

Zradí-li nebo popře člověk vlastní svobodu a zodpovědnost, činí tak nejzávažnější existenciální chybu. Omlouvá-li člověk vlastní konání odvoláním se na výchovu nebo neovladatelné pocity, pak dochází k pokusu o únik z oné svobody a odpovědnosti. Vlastní život chápe Sartre jako takový, který si sám vybral, a nezískal jej jakoukoli skupinou, zvyklostí či kulturou.⁸⁰

3.4. Fenomén úzkosti jako bytostného určení individua

Sartrovo pojetí svobody člověka staví na pocitu úzkosti, který je mu určitou podobou bytí svobody, kdy člověka nutí k *jednání*. Úzkost se stává společníkem naší svobody při pochopení odpovědnosti za vlastní volbu. Ona zavazující volba v nespočtu možností nám navozuje pocit prázdnoty, úzkosti, a je zplozena ve vědomí cizoty k životu vztahem člověka a věcí. "*Já však*

⁷⁶ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 111

⁷⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus.*, str. 24

⁷⁸ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 110

⁷⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*, str. 40-41

⁸⁰ BRAMANN, J. K. *Sartre: Existentialism and the Modern World*. [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné z <http://faculty.frostburg.edu/phil/forum/Existentialism.htm>

pocítuji úzkost právě proto, že způsoby mého chování jsou jen možnosti." ⁸¹

Od momentu zrodu vlastního bytí se člověku stává tíhou celý svět. Toto pojetí předpokládá *nicotu* a *úzkost* výchozími body sartrovské existence.⁸²

Tím úzkost představuje odezvu na domnělou odpovědnost, je tím, čím člověk bere na vědomí vlastní svobodu. Úzkost je prožitkem, v němž si svobodu uvědomujeme. Zásadní vlastnost úzkosti Sartre spatřuje v *sebereflexi*, v níž je vědomí zaměřené samo na sebe. Úzkost je tak vždy vázána na určité vědomí.⁸³

Sartre poté uvádí, že vědomí má tendenci unikat před úzkostí, zároveň je to cesta, skrze ní si úzkost uvědomujeme. Tyto úniky jsou však bezduché, neboť jsme to my, kdo představuje úzkost.⁸⁴

Jana Novozámská ve své knize doplňuje, že člověk v úzkosti uskutečňující svou svobodu, již neví, co je tíživé svědomí, soucit, ani omluva. Vidí se pouze jen jako odtajněná svoboda ve svém nahém bytím.⁸⁵ Zdrojem lidského jednání učiněného vlastním rozhodnutím, nekončící pochybnost doprovázející projektování člověka vystupuje pak v pocitu úzkosti.

Zdá se, že prožívanou úzkost Sartre nabyt již jako dítě, kdy se ostře vymezoval vůči dospělým, jejichž svět nazýval komedií, podvodem, což nastiňuje ve své autobiografii: "*Potřeby, naděje i radosti lidského rodu mi byly cizí, chladně jsem rozdával sám sebe, abych jej okouzlit; byl mým publikem, dělila nás světelná rampa, která mě odsuzovala k hrdému vyhnanství, rychle se měnícímu v úzkost.*"⁸⁶ Duševní tíseň jej stíhala velmi často: "*nevymýšlel jsem si ty hrůzy, nacházel jsem je, jako vše ostatní, v paměti.*"⁸⁷

⁸¹ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota.*, str. 70

⁸² FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 228

⁸³ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota.*, str. 70

⁸⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota.*, str. 83-84

⁸⁵ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 122

⁸⁶ SARTRE, Jean-Paul. *Slova*, str. 42

⁸⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Slova*, str. 74

4. Sartrův přístup k literatuře

Do Sartrovy literatury se zřetelně promítá jeho existenciální filosofie, na základě toho bude vhodné nastínit postoj k samotné roli spisovatele.

Sartrovo dětství znatelně ovlivnilo jeho pozdější smýšlení a zejména dramatickou tvorbu, zároveň je vysvětlením toho, proč se stal Sartre vlastně spisovatelem.

Sartrovi hrdinové, podobně jako Sartre, hledají své postavení ve společnosti a usilují o nalezení smyslu vlastní existence. Z toho důvodu často volí přetvářku, jakousi neupřímnost ("mauvaise foi"), při které hrají komedii k druhým i k sobě samému. Sám Sartre ve Slovech připouští, že jeho dětství byla komedie, kterou využíval ve snaze zalíbit se dědečkovi.⁸⁸

Sartrovu celoživotní spisovatelskou dráhu ovlivnily dvě osobnosti - otec a děda. Z otcova případného dědictví by dle sartrových slov zřejmě nevzešlo psaní. A jeho děda v pozici horlivého nadšence knih, přenesl spisovatelskou vášeň na vnuka, ačkoliv něm neviděl přílišný talent, a ani sám Sartre si nepřiznával výjimečnost.⁸⁹

Ve zmíněné autobiografii kromě jiného popisuje celou řadu pocitů, které jej zachvátily od raného dětství ve vztahu ke knihám. Chodíval se jich například potají dotýkat, příběhy v něm vyvolávaly žal a ztroskotání. Z hrdinů si vytvářel své přátele a bratry, které postrádal. Na základě čtení knih dle jeho názoru dospěl k poznání vesmíru, nacházel v nich pošetilost, což mu však zajistilo idealismus na nadcházejících třicet let. "*Našel jsem své náboženství: nic mi nepřipadalo významnější než kniha. V knihovně jsem viděl chrám.*"⁹⁰

Na posledních řádcích své autobiografie vyslovuje přesvědčení o zvyku, který se stal z váženého spisovatelského privilegia, a toto pověření mu tak zajistilo obživu. Po pochopení lidské bezmoci hodlal i nadále v psaní pokračovat, a to i přestože si byl vědom, že kultura nikoho a nic nespasí. V literatuře nacházel sám sebe a to pro něj bylo dostačující.⁹¹

Sartre literaturu uchopil jako prostředek k přeměně společnosti, kdy spisovateli přikládal úlohu odhalení věčných a zejména v dané době nevyřčených hodnot. Kládl důraz na *angažovanost* a zároveň *svobodu* spisovatele, kterého postihuje společenská odpovědnost, a jenž může svým slovem přetvářet veřejnost. Tvůrčí činnost spisovatele má sloužit ke smíření společenských tříd,

⁸⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Slova*, str. 80

⁸⁹ Tamtéž, str. 28-44

⁹⁰ Tamtéž, str. 30

⁹¹ Tamtéž, str. 122

on sám by však měl zůstat nezávislý od společensko-třídních vztahů, pro možnost realizovat onu *angažovanost*. Tohoto stanoviska ve smyslu absolutní moci spisovatele se ovšem později vzdal v pochopení ustavičné lidské bezmocnosti.⁹²

Otázku *angažovanosti* v poválečném období však Sartre odloučil od poezie, výtvarného umění a hudby, k nimž přistupoval značně idealisticky v poselství psaném sobě samému. Naopak próza, filozofie a drama bylo sartrovskému pojetí vymezeno. Angažovanost má své místo pouze u prozaika nebo dramatika, který čerpá v historii, a jeho tvorba může odkrýt pravdu lidské existence. Poezii chápe jako "*úsilí o vyslovení nevyslovitelného.*"⁹³

Významně zasáhl do románové tvorby, v níž neuznává autora jako pozorovatele, znajícího duševno postav, a který se perem dotýká života hrdinů. Naopak požaduje zaujmout pozici vnějšího pozorovatele k druhým lidem.⁹⁴

Psaní bylo pro Sartra určitým zastřeným procesem utlumení životní tísně. V literatuře nacházel sám sebe a psaní vyznával jako svou neutuchající vášeň. Od toho se odvíjí pocity konečnosti vlastní existence, které jej dostihly nepřipraveného v momentě oslepení. Jak sám uvádí, celý život ho psaní činilo šťastným a v okamžiku ztráty zraku nebyl schopen rázem tuto výsadu zvrátit, proto i nadále ze zvyku šťastný zůstal.⁹⁵

Jana Novozámská koncipuje sartrovo pojetí literatury do slovního příběhu, v němž slova nabývají sami svou existenci. Svou literaturou "*chtěl čtenáře svádět pravdou*". Upozorňuje zároveň na odhalení metafyzického rozměru světa, chtěl "*číst svět, tedy metafyzické bytí.*"⁹⁶

Sartre ve své knize *Štúdie o literatúre* tento úsudek jen stvrdil: "*Nie sme spisovateľmi preto, že sme si zvolili povedať určité veci, ale preto, že ich povieme určitým spôsobom...[...] Keďže slová sú priezračné a pohľad nimi prenikne, bolo by absurdné vsunúť medzi ne matné sklo. Krása v tomto prípade je iba tichá a nebadateľná sila. Na obraze sprvoti vynikne, v knihe sa však skrýva, pôsobí tým, že presviedča ako čarovný hlas či tvár, nevnučuje sa, ale usmerňuje vás mimovoľne, a v domnení, že ustupujete argumentom, podľahnete neviditeľnému očareniu.*"⁹⁷

⁹² FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 247-248

⁹³ Tamtéž, str. 248

⁹⁴ Tamtéž, str. 249

⁹⁵ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?*, str. 78

⁹⁶ Tamtéž, str. 79

⁹⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Štúdie o literatúre*, str. 50

5. Rozbor vybraných prozaických a dramatických děl Jean-Paul Sartra

Po nástinu myšlenek, které nám předcházející kapitoly nabídly, se v této kapitole zaměřím na analýzu vybrané literární tvorby Jeana-Paula Sartra, konkrétně zohledním podstatné myšlenky, jež jsou reflektovány ve vybraných dílech a nastíním také motivickou výstavbu děl. Je nutné podotknout, že podávám rozbor pouze několika děl; pokud bych uvážila pojmout celé Sartrovo dílo, značně bych přesáhla rozsah této bakalářské práce.

V následujících podkapitolách se budu specializovat na jednotlivé existenciální prvky, které Sartre předložil ve svém názorovém profilu a naznačím myšlenkovou souvislost Sartrovy filosofie s literárními hrdiny figurujícími v dané tvorbě. Danými prvky jsem zvolila: jednotlivec v mezních podmínkách, úkaz izolace od společnosti a hledisko smyslu, potažmo nesmyslu lidské existence.

Na okraj bych ráda zmínila názor *Zdeňka Hrbaty* ve svém doslovu *Mezi svobodou a určeností* ke sbírce povídek *Zed'*, kde se vyslovuje k Sartrovu propojení života s hrdiny jeho děl. Dle něj nelze zcela bezpečně rozpoznat východiska a myšlení Sartrových hrdinů s jemu jako filosofu vlastními, přestože takové paralely bylo v minulosti s oblibou využíváno. Na opačné straně distancovat se od jistých souvislostí není rovněž možné.⁹⁸ V následujícím textu se pokusím nastínit, do jaké míry je tento přístup faktický, a kam již sahá vlastní imaginace. Záměrem této kapitoly je dokázat transparentnost existencialistické filosofie v Sartrových děl a sledovat několik vedoucích motivů jako východisek existencialismu, jež jsou v jednotlivých dílech promítnuty.

5.1. Analýza zvolené literární tvorby

V rámci analýzy děl se budu zabývat povídkou *Zed'* ze stejnojmenného souboru, který pojímá pět jednotlivých povídek (*Zed'*, *Místnost*, *Intimita*, *Hérostratos* a *Mládí vůdce*). Ze souboru povídek jsem do své analýzy dále zvolila povídku *Hérostratos* a *Intimita*. Následující dvě dramata, jimž se budu věnovat, zřetelně vychází z radikálnějšího postoje jednotlivých hrdinů, což zvýrazňuje i samotný literární žánr. Dramata jsou zrcadlem, na němž Sartre odráží existenciální filosofii. Pro plné pochopení Sartrových dramát musíme však nejprve pochopit jeho filosofii, kterou skrze divadlo dokázal sdělovat nejpatrněji. Nicméně je třeba mít stále na paměti, že tato studie vyžaduje práci s uměleckými díly, jejichž myšlenkové obsahy mají pro autora svůj jedinečný význam, a je tedy vhodné připustit možnou chybnost či odchylnost interpretace jednotlivých děl ze strany čtenáře.

⁹⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*, str. 108

5.1.1. "Zed'"

Zed' je první povídkou knihy pocházející z období španělské občanské války. Příběh o třech zatčených partyzánech odsouzených k smrti, a to zastřelením u zdi, kdy Sartre danou *zed'* pojímá jako *zed' existence*⁹⁹ ve snaze pochopit, proč má hrdina zemřít.

Ústřední postava Pablo Ibbieta v průběhu celého věznění zažívá strastné psychické stavy úzkosti, při kterých se ocitá v krajní situaci, v níž si člověk musí uvědomovat svoji konečnost, o které

Sartre-filosof uvažuje v souvislosti s úzkostí ve vztahu ke svobodě a odpovědnosti.¹⁰⁰

Přestože se všichni snaží zachovat důstojnost, dochází zde k odcizení. Sartre se snaží nastítnit fyzický stav postav k druhým lidem, respektive k přátelům. Naznačuje fyzické a psychické stavy vědomí člověka směřujícího k nevyhnutelné smrti. Těla zaujímají protikladnou pozici v podobě nadměrného pocení a nezpůsobivosti udržet vlastní moč. V průběhu čekání na skon se Pablo snaží přesunout své myšlenky za onu *zed'* existence, snaží se porozumět vlastní smrti. Danou situaci vyzdvihuje postava belgického lékaře, díky kterému Pablo začíná chápat lidský pokles a ztrátu přirozenosti. Zamýšlená podpora se najednou jeví notně bezvýznamná.

Na Pablovi se na základě vidiny konce projektuje rekapitulace svého dosavadního žití. Svůj život nebyl schopen posoudit na základě vnímání jeho neúplnosti, zároveň nepocíťoval pražádnou lítost, neboť smrt zahalila veškerý půvab. Zůstalo jen čiré prázdno. Ztratíme-li iluzi věčnosti, nezáleží na čase. Smrt nás obklopuje, je námi vdechována.

Úkaz odcizení ke svým přátelům rovněž čekajícím na smrt, ke svým blízkým i sobě samému se projektuje v postoji lhostejnosti, který volně přechází v duševní smír dokazující ve výroku: *"Kdyby mi teď v tom stavu, v jakém jsem byl, přišli oznámit, že se mohu klidně vrátit domů, že mi darovali život, nechalo by mě to chladným: Když jsem ztratili iluzi věčnosti, je úplně stejné čekat několik hodin nebo několik let. Už mi po jisté stránce na ničem nezáleželo, byl jsem klidný."*¹⁰¹

Pochopením konce, jakého se jim dostane, ztratili hrdinové zájem o vše. Svět se jim stal cizí a budoucnost se jen mlhavě zračila před očima. Zároveň i mezi nimi stojí pomyslná *zed'*, jež se projevuje v největší míře u Pabla, který se prostřednictvím ní brání a výrazně se od ostatních odcizuje.

⁹⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*, str. 109

¹⁰⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*, str. 19

¹⁰¹ SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*, str. 13

Náklonnost osudu však nečekaně zůstává Pablovi po boku a je mu umožněno zachovat svou existenci, prozradí-li místo, kde se ukrývá jeho přítel z odboje. K návrhu se hrdina staví značně apaticky, nechává si čas na rozmyšlenou, což se ovšem čtenáři jeví jen jako rozmar.

Hrdina ve směšném nadnesení posílá vojáky na hřbitov, kde je jeho přítel skutečně po změně svého úkrytu nalezen a následně zastřelen. V Pablovi se po tomto oznámení probudily pocity hysterie, které vyústily v salvy smíchu. Veškerá absurdita díla tkví v náhlém obratu dění. Pablu byla dána možnost zachovat svůj život, neučinil tak a svým prozrazením se vykoupil. Byl smířen se smrtí a náhle mu bylo umožněno žít.

5.1.2. "Hérostratos"

Třetí povídka s názvem Hérostratos je významná tím, jak ztvárňuje problém neschopnosti člověka zařadit se do společenského života. Děj představuje výpověď Paula Hilberta, pocitujícího odpor k druhým lidem, naprosto pozbývajícího tolerance. Přesto je s jistou mírou zalíbení opětovaně pozoruje se zdůvodněním: *"Lidi musí člověk vidět shora, [...] ani je nenapadlo, že by je někdo mohl pozorovat svrchu. [...] nedovedou bojovat proti tomu velikému nepříteli lidstva: perspektivě z nadhledu."*¹⁰² Již od počátečního obeznámení hrdiny pozorujeme jeho myšlenky o nadřazenosti a zášti ve vztahu k lidem.

Hrdinova nechuť se projevuje v jakémkoli fyzickém kontaktu, jehož není schopen a svou sexuální chtivost tak utiňuje pozorováním prostitutek. Hrůza z lidí, kterou hrdina intenzivně pociťuje je potvrzuje revolverem, který nosí neustále při sobě. Ona zbraň v něm probouzí pocity slasti při představě vraždy kohokoli z nich. V blízkosti zbraně se cítí silnější a vnímá jí ve formě nadvlády nad ostatními. Držení revolveru zároveň v hrdinovi vyvolává ztotožnění s Hérostratem, jenž se do povědomí veřejnosti dostal zkázou Artemidina chrámu v Efesu a toto sjednocení mu je hnací silou v zamýšleném nešťastném činu. Zvrácený úmysl se vykazuje jako projev odmítnutí lidských konvencí. Plánovanou vraždu lidí osvětluje třináct dopisů směřovaných předním francouzským literátům. Ačkoli hrdina uvážil veškeré podrobnosti činu, v příkladu chozením trénovat střelbu na střelnici, nevzal však v úvahu ztrátu sebedůvěry a povýšenosti, o něž v davu lidí přichází. Náhle se zmítá v projevech nicotnosti, omezenosti a neočekávané poddajnosti. Současně trpí chorobnou představou vlastního ohrožení.

¹⁰² SARTRE, Jean-Paul: Zed', str. 35

O ukončení děje se zasloužilo hrdinovo rozčarování, kdy vystřelí na muže a další dvě kulky do zmateného davu, aby si vytvořil prostor k útěku. Hrdina se v celém duševním chaosu vytratí na toalety, kde se zamýšlí nad chystanou sebevraždou, není však zřejmě pod tíhou mravní odpovědnosti schopen vykonat svůj záměr. Vydává se vstříc zástupu lidí a podrobuje se tak spravedlnosti.

5.1.3. "Intimita"

Povídka Intimita je svým podáním spíše intenzivní monolog hlavní hrdinky Lulu. Vedoucí motiv povídky je zaměřen na úlohu lidské tělesnosti a lásky v životě. Hlavní postava je zoufale rozpolcená nad volbou, zda-li zůstat se svým impotentním, chorobným mužem či se vydat po boku svého milence Pierra do Nizzy za lepší budoucností. Henri, její muž se jí hnusí, přesto k němu oplývá city, je to však více vzájemná zvyklost na druhého a snad i lítost.

Dále je tu významně rozvíjen problém rozpornosti vědomí já a těla. Stejně jako v předchozí povídce se postavě oškliví fyzická blízkost druhého člověka, intimní styk ji nepochybně souží a slast zakouší pouze sama se sebou. Nelibost k tělesnosti druhého ústí v sexuální blok a nechut' k mužské nezkrotnosti při sexuálním styku, což se jeví jako příčina toho, že hrdinka v zásadě od muže odejít nechce, ačkoli ji tuto myšlenku mnozí vnukají. Hrdinčino mínění o lásce je čistě citového charakteru.

Po neshodě Henriho s jejím bratrem volí Lulu milence, s nímž odjíždí do hotelu, kde se pomilují, avšak tato razantní volba ji skutečně nenechává klidnou. Odchod kladně přijímá její kamarádka Riretta, jež v příběhu prezentuje úlohu obecného smýšlení společnosti. Mezi manželi dochází ke střetu, kdy se Henri snaží násilím přemluvit Lulu, aby se s ním vrátila domů. Tato skutečnost podhaluje ideu vlastnictví druhého člověka. Lulu však tuto nabídku odmítá z důvodu učinění slibu, který již dala svému milenci, že s ním odjede do Nizzy.

Nicméně představa soustavného fyzického dokazování citů se hrdince hnusí. Svého milence se rozhodne vyměnit opět za manžela, u něhož nenalézá pouze fyzickou lásku, a s nímž se rozhodne svůj život prožít. Lítost se dost možná projevila i v tomto selektivním momentu. Lulu své rozhodnutí objasňuje v dopise, který milenci nechává. Je opět sevřená ve svých citových poutech, kdy Pierra utvrzuje, že by bez ní Henri zemřel, avšak po fyzické stránce bude vždy oddána jemu.

Po vzoru předchozích hrdinů je hlavní postava uvězněna ve své výlučnosti projevující se abnormálním odcizením a odporem k dotekům, který vychází z pocíťované beznaděje v manželství. Současně neustále bilancuje na rozhraní odchodu a setrvání, kdy se v závěru rozhodne pro vlastní neodvratitelnou izolaci.

5.1.4. "Mrtví bez pohřbu"

Drama *Mrtvý bez pohřbu* je zasazeno do historické periody francouzského hnutí odboje. Příběh mezní situace, ve kterém dochází ke střetu dvou velkých světů, svět trýzněnců a svět trýznitelů. Motiv hry se pozvolna vytváří zároveň se sporem trýznitelů - francouzských kolaborantů a trýzněnců – pěti zajatých odbojářů.

Dramatický vývoj děje vyvstává na základě fyzického teroru v kombinaci s neúprosným výsledkem, kdy se kolaboranti chtějí dopátrat odpovědi na otázku místa úkrytu vůdce zatčených. Chmurný obraz hry je přibližem rozličnými lidskými charaktery, v konfrontaci s postupným smířením smrti vyvstává otazník nad porozuměním lidskému životu. Ona Sartrova rozličnost postav je pro něj význačná. Absurdita okolností je zesílena tím, že Sartre zvolil za oběti dvě bezbranné osoby, ženu a patnáctiletého chlapce. Úzkostlivý František, jenž vzhledem k nízkému věku nepřemítá o své minulosti, avšak v hysterii se obává o svou budoucnost, je nanejvýš pohlcen závažností situace. Obava ze zrady ostatních ho činí krajně vystrašeným. Lucie, pokládající lásku k Janovi za jediný životní smysl. Sorbier, jež byl jako první vyslýchán a byl ochoten přiznat pravdu v případě, že by byl obeznámen s úkrytem vůdce Jana. Povahově rozvážný Kanoris, zároveň však v zajetí situace značně bezradný a lhostejný. *"Nic z toho, co se děje mezi těmihle čtyřmi stěnami není důležité. Doufej nebo zoufej, nic z toho nevezjde."*¹⁰³ Zbývající vězeň Jindřich, muž s prázdným smyslem existence, pocitující bezútěšnou vinu a nicotnost, po celou dobu skládající účty jen sám sobě. *"Vypadl jsem ze světa a svět zůstal plný. Zřejmě jsem nebyl nepostradatelný. Byl bych si přál být nepostradatelný. [...] Bylo skutečně úplně zbytečné, že jsem se narodil."*¹⁰⁴

V zajatcích se zračí vina, jež mají potřebu vyřešit, nechtějí zemřít s pocitem viny. Každý z nich se pod tíhou situace obává o svůj život, byť jej vnímají odlišně. František své mučivé pocity formuluje nejviditelněji. *"Všechno je to tak těžké Lucie. Nedokážu se vám dívat do očí, jde z nich strach."*¹⁰⁵

¹⁰³ SARTRE, Jean-Paul. *Dramata*, str. 19-20

¹⁰⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Dramata*, str. 21

¹⁰⁵ SARTRE, Jean-Paul. *Dramata*, str. 10

Postavy nejsou svázány jen hmotnými pouty, ale především zachyceni ve svých myšlenkách, uvíznuti v beznaději. Trápí se vzpomínkou na křik umírajících lidí, který doprovázel jejich zatčení, a také na svoji vlastní blížící se konečnost. Jejich údělem je ovšem možnost vědomě se připravit.

Podstatná změna v příběhu nastává v momentě, kdy k vězňům přivedou nesvázaného Jana. Tento okamžik promění dosavadní trýznivou atmosféru v cosi fyzicky reálného. Vězni jsou náhle podrobeni vzájemnému hlubšímu odcizení a každý z nich je izolován ve vlastní neurčitosti vytvářející si své ústraní.

City Lucie k Janovi nečekaně ochladnou, její láska se vytrácí stejně tak, jako svou duši cítí prázdnou. Sorbier se naučil důkladně znát svět, v němž žil a se svou mezní situací se vypořádal skokem z okna. František se rozhodl vyslovit pravdu, což způsobí pohromu – jeho uškrcení spoluzajatci. Jan se proti vůli Lucie a Jindřicha rozhodne vypovídat a tehdy nastává obtížná volba, zda-li zvolit blaho pro sebe či v zájmu všech. Hrdinové Sartrova dramatu volí blaho všech, aby nakonec jejich verdikt ohlásil smrt.

V této hře Sartre několikrát využil moment hnusu. Ať se jednalo o krev na podlaze z mučenců, upozorňující na sebe bezprostředně po dialogu o jídle či průběžné poznámky kolaborantů, jež se nesly v odporlivém duchu.

Název hry v sobě skrývá náhled lidí mrtvých niterně. Pět zajatců uvažujících o své minulosti a významu života vědomi si toho, že pokud by nepřijali odpovědnost za svůj život, neměli by možnost přežít.

5.1.5. "Za zavřenými dveřmi"

Na základě chápání lidského bytí stavěl Sartre hrdiny svých dramát a próz do krajně vyostřených, mezních situací. Důkazem je i jednoaktovka *Za zavřenými dveřmi* s jiným možným překladem *S vyloučením veřejnosti*.

Postavy této hry se ocitnou na bizarním místě, kde jsou závislí výhradně sami na sebe a na následcích svých činů, přesto však v pozadí někým sledováni. Celá hra představuje jakési pomyslné peklo, kde nefiguruje žádná fyzická bolest ani popravčí; peklo zde není představováno skutečným peklem, ale něčím ve smyslu posmrtné odvety za světské činy. Význam hry příznačně vystihuje Sartrovu tezi: "*Peklo jsou ti druzí.*"¹⁰⁶, člověk absorbuje vše přicházející od druhých, kdy život vnímá jen prostřednictvím druhých. Ateisticky pojatý existencialismus, který nevěří v Boha, pak musí věřit v peklo.

¹⁰⁶ SARTRE, Jean-Paul. *5 her: a jedna aktovka*, str. 93

Peklo zde zastupuje neustále osvětlený hotelový pokoj bez oken a dveří. V tomto pokoji se zdržují tři neznající se lidé z různého prostředí a jejich vzájemná existence se stává důvodem neshod.

Tři hrdinové tázají se, proč zrovna oni se nachází v tomto pekle. Každý z nich přemýšlí o své minulosti, z níž postupně vyplývá, že jsou na patřičném místě, avšak všichni se snaží své situaci uniknout. Každý z nich se ocitá v roli soudce druhého, stává se popravčím a posuzuje jeho život. Tito tři "spolubydlící" se vzájemně pomlouvají, snaží se na sobě najít špatnosti.

Hrdina Garcin se dostal do pekla za týrání své ženy, avšak zachoval se jako zbabělec v neschopnosti zodpovědnosti za své jednání. Estelle opětovně prohlašuje, že ona se v pekle ocitla omylem, jelikož se nedopustila ničeho špatného, pouze se obětovala pro svého bratra a provdala za majetného muže. Toto prohlášení je však nedostatečné. Ve skutečnosti utopila své dítě a ze zoufalství po této události její manžel spáchal sebevraždu. Můžeme tedy tvrdit, že se dopustila dvou smrtelných činů. Podobně jako Garcin lže; Estelle celý život zdůvodňovala své klamné jednání neschopností rozumově přemýšlet a vždy unikla trestu. Inés si je jako jediná vědoma svých chyb, samu sebe odsuzuje. Přiznává, že měla vztah s manželkou svého bratrance. Za svou sebestřednou homosexualitu je tedy odpovědná, vždy ji záleželo jen na sobě samé. Estelle a Garcin jsou utečenci přes sebou samými a stále si něco zastírají, Inés je pro svou sexuální orientaci považována za špatného člověka a tvrdí, že se povyšovala nad existenci druhých.

Peklo zde stojí v pozici léčitele, na bázi psychického mučení tyto hříšníky zotavuje. Nikdo z nich se nemůže spasit sám, možnost záchrany je možná jen na základě vzájemné pomoci.

Hrdinové jsou zatraceni k oproštění se od vlastní intimity a anonymity. Každý z nich odhaluje minulost prezentováním svého života, každý z nich je však sledován ostatními. Sledován je zároveň sám sebou a náhle se mu odkrývá to, před čím doposud unikal. Je tedy téměř nepředstavitelné zcela vyloučit veřejnost.

5.2. Jednotlivec v krajních podmínkách

Sartre se ve svých dílech zabývá mezní situací, ve které se hrdinové příběhu ocitají.¹⁰⁷

Příklad jednotlivce potýkajícího se s mezní situací dobře ukazuje povídka *Zed'* a drama *Mrtví bez pohřbu* a *S vyloučením veřejnosti*.

Nedbaje rozmanitosti jednotlivých dějů zobrazujících odlišné životní cesty a společenské postavení, je možné sledovat společné prvky hrdinů všech tří povídek. Jedná se zejména o stav odcizení k vlastnímu tělu, uzavření do svého nitra, úlohu životní cesty, smrt jako konečnou hranici a také izolovaný vztah člověka vůči společnosti. Všichni hlavní představitelé zároveň trpí pocitem emocionálního nenaplnění ve vztahu k osobám jim blízkých.

Hlavní postavy povídek *Zed'* řeší otázku vlastní existence v momentě, kdy se ocitnou v oné mezní životní situaci. Uvnitř sebe si staví pomyslnou zed', která je staví na okraj společnosti, to je důvod stoupajícího odcizení k druhým, a tím se také zvětšuje vlastní pocit samoty. Mezní situace, do níž jsou hlavní hrdinové vrženi, tak vzniká zejména na základě odcizení. "*Jsou to přitom lidé buď psychicky abnormální, nebo kteří se dostali do nenormální, absurdní situace.*"¹⁰⁸

Hrdina úvodní povídky *Zed'* se v mezní situaci ocitá ve chvíli, kdy je zatčen fašisty, a čeká na téměř jistou smrt. *Vladimír Papoušek* poznamenává, že Sartrovi hrdinové vnímají uvěznění jako absurditu, se kterou se sice hrdina nemusí smířit, ale měl by jí akceptovat.¹⁰⁹

Hrdinův rozsudek je možné ještě zvrátit, prozradí-li pravdu, kterou chtějí fašisté znát, a to úkryt jednoho ze svých přátel. Oproštěn od strachu jim sdělí náhodné místo, a to hřbitov. Následně se od nového vězně dozví, že jeho zdánlivá nepravda se stala absurdní skutečností, a jeho přítel byl na hřbitově objeven, a poté zastřelen. Hlavní hrdina, čekající spolu s ostatními vězni na popravu, vnímá, jak ho život opouští. Nejprve pro něj přestává existovat vnější svět, v němž ho zrazují funkce těla. Na základě tohoto tělního poklesu je zničena i jeho vlastní existence - vědomí trpícího a milujícího "já". Všichni a všechno se pro něj náhle stává cizí. V momentě, kdy ztratil iluzi věčnosti, nic pro něj nebylo jako dřív.

¹⁰⁷ SARTRE, Jean-Paul: *Zed'*, str. 110

¹⁰⁸ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 233

¹⁰⁹ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté*, str. 40

Dramatem *Mrtví bez pohřbu* měl Sartre v úmyslu zjistit, jak se člověk zachová v mezní situaci v případě, je-li mučen. I v tomto příběhu Sartre využil téma "sebezcižení" neboli "alienace" a také téma "sporu morálky a praxe".¹¹⁰ Do mezní situace zde upadá několik postav, které jsou postupně odlišným způsobem mučeny, a odlišným způsobem k této životní hranici přistupují. Trýznitelé mají potřebu urážet, ponižovat druhé, a násilným jednáním je tak posouvat na hranici vlastních sil. Mysl hrdinů je rozsáhlá a mnohotvárná, ale přece jen má své meze.

Motiv hry má u Sartra své opodstatnění. Uvádí se, že téma mučení vzešlo ze Sartrovy doby, kdy "*mučení bylo každodenním faktem*". Důvod, který vedl jednoho z mučitelů k rozkazu zastřelení hrdinů poté, co jim byla zaslíbena svoboda, Sartre vysvětlil výrokem hrdinky ze hry *S vyloučením veřejnosti*: "*Já jsem zlá, to znamená, že mám zapotřebí utrpení druhých, abych mohla být.*"¹¹¹ Tento absurdní čin poukázal na osudovou limitovanost a nevypočitatelnost lidského života, kterou hrdinové příběhu intenzivně prožívali.

Pocit absurdnosti chaotického místa ve hře *S vyloučením veřejnosti* je navozován tím, že hrdinům chybějí víčka. V pekle probíhá život bez jediného přerušování, bez mrknutí oka. Neexistuje zde střídání dne a noci, chybí prvek světla a tmy, existuje pouze neosobní světlo bez intimity. Hrdinové touží po zrcadle, aby se mohli sami na sebe na okamžik podívat a zjistit, zda jsou stále těmi, kterými byli doposud, neboť jsou uvězněni v pohledech druhých. V pekle trpí za vlastní hříchy, proto se také cítí jako ve skutečném pekle. Vzájemný odpor k ostatním směřuje k odkrytí skutečné podstaty vlastních činů skrze zrcadlo, které jim je jejich společníky nastaveno tak, že skutečné peklo nenachází v druhých, ale v sobě samých. To vše ve prospěch věčnosti, kterou budou nuceni společně sdílet.

Tento problém se promítá v myšlence hrdiny v závěru hry "*Peklo jsou ti druzí*". Ono peklo je ve skutečnosti ztělesněním hrdinů samých.¹¹²

Dějiny francouzské literatury uvádí, že postavy a situace hry rozvádí zejména Sartrův problém "bytí o sobě". Pozemský život je hrdinům již zapovězen, a nelze jej nijak vrátit. Jediné co zůstalo, je pohled na něco, co trvá bez jakéhokoli vztahu a pohybu. Jsou mrtví a přiznáním se k činům, které spáchali jako pozemští lidé, v nich probouzí pocit prázdnoty, přičemž peklo se jeví jako další část života.

¹¹⁰ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 238

¹¹¹ Tamtéž, str. 239

¹¹² Tamtéž, str. 237

Postavy se nachází v mrtvé situaci, kde je jejich svoboda obrácena v "antisvobodu" ve smyslu toho, že všichni tři hrdinové odmítli dát svobodě pozitivní smysl, a smrt jim to již nedovoluje. Ona *antisituace* je zdůrazněna uzavřeným prostorem se zamčenými dveřmi bez jakékoli možnosti ztratit se z dohledu druhých. Do tohoto pohledu druhých, které již bylo zmíněno v Sartrově filosofii v souvislosti s *bytím-pro druhého*, se promítá Sartrovo tvrzení, že již nejsme subjektem, ale jsme "pravdou vidění druhých". Hrdinové vnímají pohled druhého jako peklo, neboť tento pohled z nich dělá neživé bytosti bez schopnosti změny. Sartre tento postoj vysvětluje výrokem: "*druhý, to je skrytá smrt mých možností, pokud člověk viděl tuto smrt jako skrytou uprostřed světa.*"¹¹³

5.3. Úkaz izolace od společnosti

Významným a společným tématem, který se objevuje v Sartrových prózách, je motiv *odcizení* - izolace ve vztahu k druhým.

Sartre často do svých děl vybíral postavy, které stojí na okraji společnosti nebo jsou to oni sami, kdo se z ní svou povahou vyřadí. Postavy povídek *Zdi* jsou nepřístupní k druhým lidem, touží se vymknout společenské konvenci, a vlastně chtějí žít mimo společnost. Hrdinové si tak mezi sebe a okolí staví "zeď" s mučivým pocitem absurdity života. Název *Zed'* tedy vyjadřuje odloučení konkrétního vědomí jednotlivce od okolního světa.¹¹⁴

Zed' je zároveň pojímána jako překážka k vyproštění se z vlastního vědomí a opuštění sebe samého. Úsilí postav o útěk je onou "zdí" zastaveno, jak *Zdeněk Hrbata* dokládá v doslovu *Zdi*: "*všechny tyto útěky jsou zastaveny Zdí; utíkat před existencí znamená pořád existovat. Existence je plnost, kterou člověk nemůže opustit.*"¹¹⁵

Ona "zeď" může však být chápána ve dvou rovinách. *Zed'* jako fyzická zeď a také jako osobní, individuální vztah jednotlivce k druhým. Pod fyzickou "zdí" si můžeme například představit vězeňskou zeď úvodní povídky, u které mají být Pablo a jeho spoluvězni zastřeleni.

Sartre onu izolaci od všeho okolního zdůraznil prostorem uzavřených místností, ať už sklepy, cely, chodby či město nebo venkov. *Zdeněk Hrbata* uvádí, že odloučenost, izolace a intimita jsou s tímto prostředím spojené.

¹¹³ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 238

¹¹⁴ FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*, str. 233

¹¹⁵ SARTRE, Jean-Paul: *Zed'*, str. 109

Místem, kde se děj odehrává, je tedy vždy stísněný, uzavřený prostor, který je zároveň úkrytem a barikádou. V jistém smyslu si hrdinové tento svůj prostor snaží zachovat, a to i přestože odejít chtějí. Ona "zeď" jim umožňuje jistotu, ovšem tato jistota je současně zastrašuje. V povídce *Hérostratos* se izolací stává stěna, která může být chápána jako "zeď", za kterou se hrdina ukrývá před sebou samým a vlastními činy.¹¹⁶

Jak již bylo zmíněno, hrdina Sartrovy povídky *Hérostratos* je uzavřeným člověkem, který nemá potřebu obklopot se lidmi. Většinu času pobývá ve svém pokoji, ze kterého se na lidi dívá s výsměchem. Jeho nezájem graduje v lhostejnost, která v průběhu povídky přerůstá v odpor a pohrdání jimi. Lidská povrchnost ho děsí natolik, že se odhodlá ke střelbě do lidí. Za jednu z podob oné "zdi" by mohly být považovány i dveře záchodové kabinky, ve které se hrdina v závěru povídky ukrývá před svými nepřáteli.

Vladimír Papoušek zmiňuje pocit bezpečí a jistoty, který subjekt, respektive člověk pociťuje v ohraničeném a uzavřeném prostoru. Zároveň je možné takový prostor považovat jako vězení. Otevřený a neohraničený prostor pak může představovat dojem hrozby, a může se jevit jako svoboda.¹¹⁷

V povídce *Intimita* Sartre staví "zeď" jako zábranu na útěku před vlastní existencí v podobě okna balkónu, jehož průhlednost obklopuje hrdinčinu snahu úniku.¹¹⁸ Izolací se rovněž může jevit hrdinčino rozhodnutí zůstat s manželem.

Václav Černý se zamýšlí nad konstrukcí postav a jeho úvahy nám mohou dát možnou odpověď či jen další přiblížení k tématu *izolace* v Sartrových dílech: "*Sartrovi hrdinové jsou charakterističtí svou rozpolceností, nespokojeností se sebou samým. Jací jsou ve skutečnosti? Dobří nebo zákeřní, jsou to opravdu jen slaboši? Ve skutečnosti nikdy nejsou tím, čím jsou. Jsou vším a ničím, jací jsou, hned již nejsou, byli takoví a vzápětí to bylo jejich minulostí, kterou popírají a neznají. Vždy budou před sebou, případně za sebou, nikdy se sebou. Jako smrt: buď příliš brzo, buď příliš pozdě, nikdy včas.*"¹¹⁹

¹¹⁶ SARTRE, Jean-Paul: *Zeď*, str. 109

¹¹⁷ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté*, str. 13

¹¹⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Zeď*, str. 109

¹¹⁹ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*, str. 39

V dramatu *S vyloučením veřejnosti*, kde všichni tři hrdinové znázorňují peklo, se od sebe ani na okamžik nevzdálí. Pro každého z nich jsou zbylí dva spolubydlíci nedílnou součástí bytí; nepřestávají existovat ve svých myslích, existence všech tří jedinců je na sobě závislá a to i přes to, že si navzájem nejsou přáteli, naopak spolu soupeří. Hrdinové se úzkostlivě snaží změnit své prostředí, ale nejsou ochotní měnit sebe samých, proto zůstávají stále svázaní.

5.4. Smysl-nesmysl lidské existence

Problematika smrti je dalším motivem, který se v dílech objevuje, a to v různých úhlech. Z příběhu vyvstává otázka bezvýznamnosti života a vlastní smrti jako konečného cíle, se kterými se musí postavy vypořádat. Sartre hrdiny svých děl staví do pozice k druhým, kteří se nepotýkají s žádnou krajní situací. Poukazuje na absurdní stav, ve kterém se hrdinové nachází a na východiska, která si při jeho řešení vybírají. Jedním z možných řešení ve snaze uniknout marnému smyslu života Sartre využil cestu sebevraždy.

Myšlenka sebevraždy se objevuje v momentě, kdy se hrdinové příběhu nachází v nesnadné životní situaci, pro postavy až beznadějně. Jejich život se jim zdá bez významu nebo chtějí vlastní smrtí podpořit svá stanoviska a ideologická přesvědčení. Sebevražda jako čin, jež má stvrdit osobní přesvědčení, se objevuje v povídce *Hérostratos*. Skoncování s vlastním životem vychází z neuskutečnitelnosti lidské vzpoury ve vztahu ke společnosti a z neodvratné adaptace. Naopak cestu sebevraždy jako ztráty vlastního "já" volí postava Sorbiera v dramatu *Mrtví bez pohřbu*. Nejtěžší je pro něj rozhodnout se mezi tím, co je lehké a tím, co je správné.

Podíváme-li se na povídku *Zed'*, nalezneme zde smíření se smrtí. Hlavní hrdina se vyrovnává se svým osudem, ve kterém nakonec nalézá i relativně vnitřní klid, který představuje svým konečným vzdorem.

Pro hrdinu povídky *Zed'* život končí, uvědomí-li si absurditu vlastního života. Ztráta iluze života v něm uhasila sebemenší naději. Život se z něj vytratil, a stejně tak o sobě i mluví. Jak poznamenává Zdeněk Hrbata: "*jako by se mysl oddělovala od těla a snažila se žít ve své vlastní sféře.*"¹²⁰

Do bezvýchodné situace se v dramatu *Mrtví bez pohřbu* dostávají tři postavy s poutami na rukou. Úzkost, která jejich odpovědnost ke svým spoluzajatcům provází, je úzkostí smrti. Mučení nakonec promluví všichni, a tím se zároveň stávají vrahy.

¹²⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*, str. 110

Hra *S vyloučením veřejnosti* rozvádí myšlenku nevědomého "bytí o sobě" – v této situaci jsou hlavní postavy, které pouze existují, bez životního smyslu. Jsou to mrtvé bytosti - mrtví a zároveň živí, kteří jsou navždy prokleti v pohledu druhých – "bytí pro druhé". Postavy jsou charakteristické svou neživostí, ačkoli i jejich smrt je podobně jako peklo jen metaforou. Přestože vykazují známky života, skutečně nežijí. Žijí pouze pod dohledem druhých. Tím vzniká odraz, který jim jejich společníci vrací tím, že skutečné peklo nenachází v druhých, ale v sobě samých. *"Před pohledem druhých teď padá závoj sebeobelhávání. Víc a víc se stávají zcela tím, čím skutečně byli a nyní už nezměnitelně jsou. S budoucností a transcendencí jim smrt vzala jakoukoli šanci na změnu, a druzí jim bezohledně připomínají jejich ztracenost-sobě-samým."* ¹²¹

¹²¹ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*, str. 124-125

6. Závěr

Závěrem se pokoušíme reflektovat stručně vše podstatné, čím se tato práce zabývala.

Jean-Paul Sartre, přední jméno ve filozofické tradici 20. století. Svým individualistickým pojetím filosofie se zasadil o přízeň široké veřejnosti, svou zásluhu na tom má rovněž autorství na literárně znamenitých povídkách, románech i dramatech, do kterých se jeho filosofie promítla.

První část práce nastínila, co vše mělo vliv na Sartrovo myšlení a jakým způsobem pojímal vlastní filosofii. Druhá část práce byla zaměřila na interpretaci jednotlivých Sartrových povídek a dramát z filozofického hlediska, kdy bylo cílem poukázat na transparentnost Sartrových filozofických úvah a jeho děl. Upozornit na nemožnost oddělení Sartra-spisovatele od Sartra-filosofa.

Po seznámení se s autorem jsou nastíněny základní charakteristické rysy existencialismu. Toto představení samotného směru je nezbytné pro další rozbor díla a analýzu prvků z něj vycházejících.

Jean-Paul Sartre byl prezentován jako myslitel, jenž mířil k rozkolu se svou společenskou třídou, utvrzen svobodou vlastních postojů. Sartre byl jako lidská bytost výrazně citově založen, což dokazuje ve svých dílech a zejména ve své autobiografii nazvané *Slova*, kde citlivě a velmi sugestivně popisuje své nelehké dětství. Sartrův život byl prodchnut pesimistickým smýšlením a z jistého úhlu pohledu můžeme jeho skeptické nazírání života považovat jako zcela přisvojené již při jeho zrození.

V celém komplexu složitého sartrovského světa je však stále patrná jakási záhadnost, která je viditelná v jeho tvorbě, podléhající neustálé snaze studia jeho děl.

Zásadu, z níž Sartre vychází a o níž opírá svá filozofická východiska, vyjadřuje tvrzení: *existence předchází esenci*. Jednoduše formulováno – člověk se v první řadě ve světě nachází, a následně se uloží sám sobě do funkce tvůrce vlastní existence. S vlastním "projektem" zároveň vystává absolutní odpovědnost za učiněnou podobu sebe samého. Dle něj neexistuje žádná vyšší úroveň, člověk je sužován v prázdnotě, je pouze on. Tuto skutečnost musí přijmout bez přetvářky a snahy vymanit se z úlohy svobody. Existence se nemůže opřít o nějakou disciplínu, musí vycházet pouze z vlastní vůle, z vlastní "sebeprojekce."

Sartrova filosofie se tak orientuje na vztah podstaty a existence, zvláště míří na lidskou existenci ve vztahu ke světu a druhým lidem, na svobodu a z ní rodící se odpovědnost za vlastní konání, které doprovází pocity bázně a úzkostlivého strachu.

Je však nutné podotknout zachování jisté střízlivosti ve výkladu Sartrovy filosofie. Pro zacílení mé práce rovněž na jiné aspekty, nemohlo být objasnění Sartrovy filosofie bytí věnováno tolik prostoru, jež by bylo hodno, mnohé tedy muselo být opomenuto.

Sartrova literární tvorba je platformou pro rozvíjení existenciálních motivů, které byly zmíněny v díle filozofickém. Na základě toho pak uvedená tvorba dokládá Sartrovy filozofické teze a problémy.

Společným jmenovatelem Sartrových hrdinů povídek je odmítavý vztah k druhým, vědomí odcizení, neporozumění od okolí, které se často prohlubuje v pocity znechucení, lhostejnosti až nenávisti. Postavy jeho děl jsou rovněž často konfrontovány s pocitem absurdity života a ztrácením sebe samého. Hrdinové prožívají dny zápasů jako dny smíření, kdy protest chápeme spíše ve smyslu marného úniku z bezvýchodné situace. Přirozený chod jejich života byl zvrácen v momentě, kdy se před nimi zračí nejistá existence.

Prozaickým dílem bylo poukázáno na člověka vrženého do okovů konvencí a nesmyslných řádů, ze kterých se snaží vymanit. Stejně tak, jako se to po léta pokoušel sám Sartre. Drama nám poté dalo nahlédnout šírající touze po ústraní, kde by postavy mohly být jen se svými myšlenkami.

V rámci analýzy zvolených děl tedy docházíme k závěru, že Sartrovy filozofické úvahy zabývající se lidskou existencí, se rovněž ukazují na myšlení či jednání hrdinů jeho prozaických děl. Vztah Sartrovy filozofické a nefilozofické tvorby tak není náhodný, naopak je tematicky propojen. Nelze tedy hovořit o separaci, obě sféry se vzájemně prostupují. V průběhu psaní dramát a povídek Sartre stále zůstával filosofem. Čist Sartrovu literární tvorbu předpokládá nutnost znalosti jeho filosofie.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Primární literatura

SARTRE, Jean-Paul. *Slova*. Praha: Mladá fronta, 1965, ISBN 23-106-65.

SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*. 2. vyd. Překlad Josef Čermák a Eva Musilová. Praha: Odeon, 1992. ISBN 80-207-0345-4.

SARTRE, Jean-Paul. *Dramata*. Praha: Orbis, 1967.

SARTRE, Jean-Paul. *5 her: a jedna aktovka*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1962

SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, ISBN 80-7021-661-1 (brož.).

SARTRE, Jean-Paul. *Štúdie o literatúre*. Bratislava: Slovenské vydavateľ'stvo krásnej literatúry v Bratislave, 1964, 1. vyd.

SARTRE, Jean-Paul: *Bytí a nicota: pokus o fenomenologickou ontologii*. Praha: OIKOYMENH, 2006, ISBN 80-7298-097-1

Sekundární literatura

BLECHA, Ivan: *Fenomenologie a existencialismus*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-352-4 (brož.)

BLECHA, Ivan a kol. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.

CORETH, Emerich (ed.). *Filosofie 20. století*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2006. ISBN 80-7182209-4.

ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-718-2209-4.

FISCHER, Jan O. at al. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století III*. Praha: Academia, 1979.

JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-2040510-0.

KOSSAK, Jerzy: *Existencialismus ve filosofii a literatuře*. Praha: Svoboda, 1978.

LÉVY, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. Brno: Host, 2003.

NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus?: Výzva a ztroskotání Jean-Paul Sartra*. 1. vyd. Praha: Filosofía, 1998. ISBN 80-700-7108-7.

NÜNNING, Ansgar (ed.) *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno, Host, 2006. ISBN 80-729-4170-4.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté*. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století. Praha, Torst, 2004. ISBN 80-7215-237-8.

PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*. 4. vyd., Praha: Herrmann & synové, 1997.

THURNHER, Rainer, Wolfgang RÖD a Heinrich SCHMIDINGER. *Filosofie 19. a 20. století*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-807-2981-779.

STARK, Stanislav. *Filosofie 18. - 20. století: vybrané kapitoly*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000. ISBN 80-7082-592-8.

Internetové zdroje

Frostburg state university. BRAMANN, J. K. *Sartre: Existentialism and the Modern World*. [online] Frostburg: Frostburg state university. [cit. 2015-02-25].

Dostupné z: <http://faculty.frostburg.edu/phil/forum/Existentialism.htm>

CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ

Title: Jean-Paul Sartre: Analysis of selected plays and short stories

The bachelor thesis tried to present french existentialist Jean-Paul Sartre in the philosophical and literary way. First of all the work defined own profile ambit of existencialism in general and in Sartre's philosophy and afterwards it discussed the basic way of his concept of literature. In the following section the work dedicated the analysis of selected short stories and plays. Attention was focused on a model of human in extreme situations, the phenomenon of isolation from society and the meaning of human existence.

The purpose of this bachelor thesis was demonstrate Sartre's philosophical orientation projected into the character and themes of his short stories and plays.

The explication is supported by a secondary literature and based on their own particular interpretation of literary works.

There is also included the biographical context of Sartre's literary works and historical horizon of his work. Especially the analysis of the plot and motivic construction was subjected three shorts stories and two dramas.